

Édes Anyanyelvünk

XVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM 1995. JÚNIUS

ÁRA: 40 FORINT

Szilágyi Ferenc

Nyelvi purgomák

Purgoma

Hogy mi a purgoma? Hát epigramma a régi magyarban
s *Purgó* új-magyarul: az, ami a ricinus.
Vedd hát verseimet, s könnyebbülj általuk, öcskös:
meghajt s tisztítja gyomrod, a nyelved, eszed!

A Bartók streeten

Gösser, Nelson Pub, Coopturist, Coke, Coca-Cola –
mily államnyelv ez? Pápua-é, kabar-é?
Bartókunk útján, ki atillát ölte fel ifjan
s most sírjába' forog s hall mohikán-siratót!

Disney-land

Shop, pub, sex-magasin – what a land is this, John Arany, vajh?
Hunglish-land netalán, vagy mohikán-, szíu-föld?
Nyelvében hal meg legelébb; nos, rajta, tüzelj rá
top-gun, cash-flow, Blikk – s lelke is összerogyik!

Európa felé

Már nem Sári, Mari s Piri, Örzi otthon a nagylány;
Anette és Nicolette, Rita, Jeanette meg Yvette –
bár a nagypapa így ismétli csak egyre: *Ivott az!*
s hogyha fiú unokát szül menyé: *lészen Ivó.*
Ám e veszély se nagyon környékezi már a hazánkat:
gyermek helyett eb lett a családban a sikk;
óh, de nem ám *Bundás, Tisza, Talpas, Bodri, se Morzsi:*
Rex, Lucy, Lord, Néró, Gipsyke, Bobby, Plutó.

A TARTALOMBÓL:

Minya Károly:
Stoppol-e a stoppos?

Deme László:
„Beszélni nehéz”
– ötszázadszor

Füleki Mihály:
A közművelődési
divatnyelve

Gerendeli György:
Ne keressük
a térképen!

Benkóczy György:
Mi urunk, a Pénz

Elekfi László:
Magyar
ragozási szótár

Grétsy László:
A szerkesztő
postájából

És:
Helyesírás,
nyelvi mozaik,
könyvek, szójátékok,
keresztrejtvény!

HÍRADÁS

AZ ANYANYELVI REKLÁMPÁLYÁZATRÓL

Az Édes Anyanyelvünk ez évi 1. számában meghirdetett reklámpályázatnak igen jó a visszhangja. Hogy sikeres lesz-e a pályázat, azt most, 3. számunk anyagának nyomdába adása idején még nem tudjuk, mivel még bő négy hónapjuk van a pályázóknak arra, hogy egy vagy több művükkel benevezzenek a versenybe, de hogy igen sokan felfigyeltek rá, az bizonyos. Örülünk annak, hogy több lap is közölte a pályázat teljes vagy rövidített szövegét (Népszabadság, Népszava, Új Magyarország, Vasárnapi Hírek stb.), s külön is köszönettel kell szólnunk arról a kedves gesztusról, amellyel a Magyar Reklámszövetség reagált pályázatunkra. Ez a szövetség ugyanis, azonkívül, hogy havi tájékoztatója áprilisi számában közölte felhívásunkat, egyúttal azt is bejelentette, hogy 20 000 Ft-tal megnöveli az anyanyelvi reklámpályázat díjalapját, s vállalja a legjobb pályaművek közzétételét is.

Így most már összesen 80 000 Ft vár anyanyelvünknek azokra a friss szellemű barátaira, védelmezőire, akik részt vesznek pályázatunkon, s azon a díjasok, a helyezettek közé kerülnek. A legfőbb nyertest már most is meg tudjuk nevezni. Anyanyelvünk lesz az.

Anyanyelvápolók Szövetsége

TARTALOM

Szilágyi Ferenc: Nyelvi purgómák	1
Híradás az anyanyelvi reklámpályázatról	2
Zimányi Árpád: Korunk típushibája: a különírás	3
Holczer József: Visszásságok a vissza körül	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Minya Károly: Stoppol-e a stoppos?	6
Balázs Géza: Barátok között	6
Füleki Mihály: A közművelődés divatnyelve	7
Németh Zsuzsanna: Fölelem a szavam	7
Graf Rezső: Ár-adás	8
N. Lőrincz Julianna: Ne körülményeskedjünk!	8
Gerendeli György: Lévés, Éhlak, Protekció utca	9
Magassy László: Alul és felül	9
Mizser Lajos: Logikátlanságok	10
Németh Emil: Nyelvi dzsoli dzsókereinkről	10
Benkóczy György: Mi urunk, a Pénz	11
Bozsik Gabriella: Díjak, kitüntetések neve – 1995-ben	12
F. Kovács Ferenc: A <i>csinál</i> ige és igekötős variánsai	12
Deme László: „Beszélni nehéz!” – ötszázadszor	13
Elekfi László: Magyar ragozási szótár	14
Lerchné Egri Zsuzsa: Nyelvtan – helyesírás – fogalmazás	14
Fábián Pál: Régi-új helyesírási szabályzatunkról	15
Veszelszkiné Huszárik Ildikó: Nyelv – szöveg – játék	15
Pontozó	16
Keresztrejtvény	17
Kopiás Sándor: Anyanyelvápoló rímek	17
Hírek	18
Gáspár Istvánné: Pesti séta	18
Kerekes Barnabás: Hírek az Ifjúsági Szervezet életéből	18
Grétsy László: A szerkesztő postájából	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 112-4010

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HÍRKER Rt., az NH Rt.
és több alternatív terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), amelynek címe: 1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 200 Ft
Számonkénti ár: 40 Ft
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a
Nemzeti Kulturális Alap,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Táncsics Mihály Alapítvány
támogatja.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Korunk típushibája: a különírás

Sokak szerint helyesírásunk legbonyolultabb területe az egybe- és a különírás. Tény, hogy az idevágó 47 szabály megértéséhez alapvető nyelvtani ismeretekre van szükség, és ennek fájó hiányát lépten-nyomon tapasztaljuk. Az is igaz, hogy a 47 szabálypont elég sok, de egyáltalán nem megtanulhatatlan, mivel a logikus összefüggések megkönnyítik dolgunkat. Mindezek fényében indokolatlanul magas az egybe- és különírási hibák száma, illetve aránya. Bár e két terület szorosan összetartozik, a továbbiakban csupán a különírással foglalkozom, amelyet – az itt tapasztalható rengeteg vétség miatt – nyugodtan nevezhetünk korunk típushibájának.

Pedig egyszerű volna kiküszöbölni az efféle tévedések nagy részét, ugyanis a legtöbbször egyetlenegy szabály pontos alkalmazásáról van szó. Ennek a lényege az, hogy a jelöletlen tárgyas, határozós, birtokos jelzős és jelentéstömörítő összetételeket mindig egybeírjuk. Az iménti meghatározás a külön- és az egybeírásnak talán a legegyszerűbb, de mindenképpen kivétel nélkül érvényesülő, mondhatni „tisztá” eseteire vonatkozik, mégsem sikerül következetesen alkalmazni. A bővebb magyarázatot és a példákat témánként csoportosítva tekintjük át.

Sok adattal szolgál gyorsan fejlődő bolthálózatunk. Az üzletek, áruházak kiírásaiban a jelöletlen birtokviszony vagy a jelentéstömörítő összetételek szabályának mellőzése okozhat gondot: *bútor bolt, baromfiúhús szaküzlet, barkács kisáruház, élelmiszer diszkont, ital diszkont, iparcikk bolt*. Ezeket a helytelen formákat a hirdetési újságok óriási példányszámában terjesztik hétről hétre. A *cipőbolt, kenyérbolt* mintájára az összes ilyesféle jelöletlen kapcsolatot egybeírjuk, bármi legyen is az utótagjuk (*bolt, szakbolt, üzlet, szaküzlet, kereskedés, diszkont, áruház, kisáruház*). Például az *élelmiszerdiszkont*ot úgy értelmezhetjük, hogy az az *élelmiszer*(eknek a) *diszkont*(ja); vagy inkább *élelmiszer*(eket árusító) *diszkont*. A jelöletlenség tehát a zárójeles részek, ragok, jelek elmaradását jelenti. Mindezek szellemében a helyes írásmód: *bútorbolt, baromfiúhús-szaküzlet, barkács-kisáruház, élelmiszerdiszkont, italdiszkont, iparcikkbolt*. S ne feledkezzünk meg a hat szótagnál hosszabb összetételeknek a megfelelő helyen való kötőjeles tagolásról!

Forgalomelterelés

A boltok megnevezéséhez hasonlóan folyton előtűnik vannak másféle feliratok, kiírások, így az esetleges hibák kitörölhetetlenül beleivódhatnak a nyelvi köztudatba: *Beteg felvétel, Forgalom elterelés, Hajléktalan szálló, Hulladék gyűjtő, Menetjegy pénztár, Valuta eladás*. Mivel ezek is mind jelöletlenek (a *forgalom elterelése, valuta eladása* lenne a jelölt forma), következtetésünk megegyezik az előbb elmondottakkal: kizárólag egybeírva fogadhatók el (*Betegfelvétel, Forgalomelterelés* stb.).

Sajnos alig találni olyan hivatalos iratot, számlát, nyugtát, bizonylatot, sőt oklevelet, amelyen ne fordulna elő egy vagy több ilyen tévedés. Az áramszámlámon

(ÉMÁSZ Rt.) *egység ár, szorzó szám, tömb elszámolás* szerepel az egybeírt formák helyett, és a televíziónyugtám sem hibátlan. De a folyószámla-kivonatot semmi sem tudja megközelíteni: a hátoldalán olvasható mintegy 90 címszavas meghatározásból 23-ban éktelenkedik valamilyen különírási hiba: *Adó átutalások, Iparcikk kölcsönzési díj, Nyugdíj jóváírás, Munkabér jóváírás, Készpénz felvét, Takarékcsekk beváltás, Betét kamat* stb. (Szabályosan: *Adóátutalások, Iparcikk-kölcsönzési díj, Nyugdíjjóváírás, Munkabér-jóváírás, Készpénzfelvét, Takarékcsekk-beváltás, Betétkamata*). Következetlenség is előfordul egymás utáni sorokban: jól írják a *növénybiztosítást*, de a *nyaraló biztosítást* így, hibásan.

Nyelvvizsgabizottság

Fontos iratok, okiratok sem mentesek ettől a típushibától. Az állami nyelvvizsga bizonyítványát a *Nyelvvizsga Bizottság* és a *Nyelvvizsga Osztály* adja ki, illetve pecsételi le (helyesen: *Nyelvvizsgabizottság, Nyelvvizsgaosztály*). A személyi jövedelemadó bevezetésétől kezdve minden évben rosszul szerepel a leggyakrabban használt, 53. számú adatlap címszerű elnevezése: *Személyi jövedelemadó bevallás*. Mivel itt a mozgószály ésszerűtlenül hosszú alakot eredményezne (*Személyijövedelemadó-bevallás*), más megoldást kell keresni. Egyrészt jelöltté tehetjük a birtokviszonyt (*A személyi jövedelemadó bevallása*), vagy pedig kettébontjuk a kifejezést úgy, hogy külön sorba kerül két címként (*Személyi jövedelemadó – Bevallás*).

Helyesírásunk szakemberei régóta szel-malomharcot vívnak az intézménynevekben, egyesületek nevében előforduló helytelenségek megszüntetéséért: *Központi Hírlap Iroda, Magyar Kábel Művek, Országos Rendező Iroda; Magyar Labdarúgó Szövetség, Magyar Autó- és Motorsport Szövetség* (helyesen: *Hírlapiroda, Kábelművek, Rendezőiroda; Labdarúgó-szövetség, Motorsport-szövetség*).

De az iskolákban sincs minden rendben! Nézzük meg a gyerekek könyveinek, füzetekinek, dolgozatfüzeteinek saját kezű feliratait: *Nyelvtan füzet, Irodalom dolgozat, Történelem könyv, Földrajz munkafüzet* (szabályosan: *Nyelvtanfűzet, Irodalomdolgozat, Történelemkönyv, Földrajzmunkafűzet*). Persze léteznek jobb változatok, amelyek már különírandó minőségjelzős kapcsolatok: *Irodalmi*

dolgozatok, Irodalmi dolgozatfüzet, Földrajzi munkafüzet stb.

Tagmondathatárok

Ugyanez a hibatípus megjelent a magyar szakra felvételizők írásbeli feladatlapjának utolsó, pontösszesítő oldalán (1994): *Dráma bemutatás, Fogalom csoportosítás, Novella elemzés, Mondat felépítés, Szöveg kapcsoló elemek, Tagmondathatárok* (helyesen: *Drámabemutatás, Fogalomcsoportosítás, Novellaelemzés, Mondatfelépítés, Szövegkapcsoló elemek, Tagmondathatárok*).

A példákat még folytathatnánk, de talán már ennyi is elég annak bizonyítására, hogy a különírás valóban korunk típushibája. Vajon milyen okokra vezethető vissza ez a jelenség?

A nyelvfejlődés eredményeképpen mostanra a legfőbb szóalkotási módok lépett elő az összetétel. Szavaink tehát mind hosszabbá, terjedelmesebbé válnak, és nem csak a többszörös összetételek. Az egyszerű, kétagú összetételek sokszor azért testesek, mert már eleve továbbképzett szavakból állnak: *alkalmazkodóképesség, alkotmánymódosítás, közlekedésbiztonság, matematikaoktatás, népességszatisztika, társadalombiztosítás, településfejlesztés*. Újabbnál újabb többszörös összetételek pedig naponta keletkeznek: *bőrfejűtüntetés, hasadóanyag-csempészet, kisebbségítörvény-tervezet, pirospaprika-hamisítás, vízerőművíta*. Persze az volna a legjobb, ha az efféle szörnyűsülteket – a nyelvtani viszony jelöltté tételével – szétbontanánk, pl. *bőrfejűek tüntetése, a kisebbségi törvény tervezete* stb. Az ösztönös nyelvhasználat, illetve helyesírási érzék tehát joggal tiltakozik az ilyesféle alakulatok ellen, legfőképpen nem ismeri fel a javítás imént említett módját, és helyette a különírást választja. Különösen igaz ez akkor, ha alkalmi összetételekről, újításokról, neologizmusokról van szó. A ritka vagy egyéni alakulatok írásképe nem rögzülhetett a helyesírásban kevésbé jártas emberek tudatában, és így a legegyszerűbb megoldást választják: a különírást. Ezzel egyébként nem is követnek el olyan nagy „bűnt”, mint az indokolatlan egybeírással, hiszen írásrendszerünkben a különírás a természetes, és az egybeírásra csak meghatározott esetekben kerülhet sor.

Az elmondottakból adódnak feladataink. Mindenekelőtt az oktatás szerepét kell kiemelni, hogy tanulóink a mostaninál sokkal nagyobb gyakorlatra tessenek szert a tárgyalt szabály alkalmazásában. Jelenlegi nyelvtankönyveink erre nem fordítanak különösebb figyelmet, ezért egyelőre a tanárok szakértelmében és jóindulatában bízhatunk. De szükséges lenne határozottabban föllépni a helyesírásunkat folyamatosan rontó, mérgező kiadványokkal szemben.

Zimányi Árpád

Visszásságok a vissza körül

Helyre, időre vonatkoztatva, továbbá átvitt értelemben gyakran használjuk a *vissza* szót – az esetek többségében igekötőként. Főbb jelentéseivel is tisztában vagyunk: 'hátra, korábban, viszont, ismét'. Nyelvhelyességi tudnivalóiról megnyugtató eligazítást talál az érdeklődő a Nyelvművelő kézikönyv II. kötetének 1233–35. oldalán. Akadnak azonban visszaélések a helyesírás terén is.

1

Vissza hoz, vissza idéz, vissza perel stb. Többnyire diákok dolgozatai, levélírók sietős sorai tartalmaznak efféle durva vétségeket. A magyar helyesírás szabályai 11. kiadásának 131/a pontja szerint: „Ha az igekötő közvetlenül saját igéje (vagy igeneve) előtt áll, egybeírjuk vele.” Tehát ez a követendő írásmód: *visszahoz, visszaidéz, visszaperel* stb. (A kisiskolás korunktól ismerős szórendi törvények természetesen más vonatkozásban is köteleznek. A hátravetett s így hangsúlytalanná vált igekötő elválik igéjétől. Nem írható hát egybe vele, ily módon: *hozdvissza, idézzevissza, perelhetnékvissza*... Csakis a *hozdvissza, idézze vissza, perelhetnékvissza* írásmód felel meg a normának.)

2

Gyakran vétünk a szabály ellen a megkettőzött *vissza* igekötő leírásakor is: *visszavissza hoz, vissza vissza hoz, vissza-vissza hoz; visszavissza idéz, vissza vissza idéz, vissza-vissza idéz; visszavissza perel, vissza vissza perel, vissza-vissza perel*. Akik így írnak, figyelmen kívül hagyják a 131. pont d) alpontját, pedig az világosan kimondja: „A megismételt igekötők közé kötőjelet teszünk, és együttesüket egybeírjuk az igével (vagy igenévvel): *ki-kinéz, le-leereszt, ... vissza-visszatérve*; stb. Hasonlóképpen: *vissza-visszatérés* stb.” A mi példáink esetében is ez lett volna a szabályos írásmód: *vissza-visszahoz, vissza-visszaidéz, vissza-visszaperel*.

3

Oda-visszavisz, oda-visszafújja (a verset), *oda-visszalapozgat* (a könyvben). Az ilyeneket elkövető

író, gépiró vagy nyomdai szedő feltehetően jól ismeri az előző pont végén idézett szabályt, csak hogy egyvalamiről megfeledkezik. Nevezetesen arról, hogy itt – bár valóban két igekötő van használatban – nem ugyanannak az igekötőnek a megkettőzésével van dolgunk. Az erre vonatkozó szabálypont (ugyancsak a 131/d-ből): „Az ellentétes jelentésű igekötőket kötőjellel kapcsoljuk össze, és különírjuk őket az igétől (vagy igenévtől): *ki-be járkál, le-föl sétál, ... oda-vissza utazni*...” Ez a pont is említi a *vissza* helyesírását; ennek alapján a fenti hibás alakok kijaví-

tása sem okoz nehézséget: *oda-vissza visz, oda-vissza fújja, oda-vissza lapozgat*. Tegyük hozzá még azt, amit az akadémiai helyesírási szabályzat nem mond ugyan ki, de a példákban kikövetkeztethető: ha az igét megelőző igekötőkettőt különírjuk az igétől, akkor ennek némi szófajváltás jellege is van. Akár határozószónak is tekinthetjük őket, mint ebben a mondatban: „Menj gyalog, de *vissza* gyere busszal!” Itt a *vissza* nem igekötő, hanem 'visszafelé' értelmű valóságos határozószó. A magyar nyelv könyve (Bp. 1991., 228. old.) megállapítja: „Az igekötők határozószókból, esetleg névutókból alakultak és alakulnak ma is.” Mi sem természetesebb, mint hogy a *vissza* esetében is megvan ez a jelentéstani *oda-vissza (való) mozgás*.

4

Ezúttal az írott sajtóhoz és a könyvekhez fordulok példaként. Az Élet és Tudomány 1995/1. számának 26. oldalán a kereszt-rejtvény egyik meghatározásában ezt olvashattuk: „Vízszintes ... 36. össze-vissza *tol*.” Gál Péter A New Age – keresztény szemmel című könyvében (333. old.) Révy Eszternek Sántánfiúk című művéből idéz (168. old.): „... hogyan vehetné fel a versenyt az ilyen bugyuta hülyéskedés azzal, amikor egy visító csirkét darálnak le, és minden csöpög a vértől, meg *össze-vissza fröcsköl* szanaszét? Ja! Azt is mesélik, hogy a közönség majd esztét vesztette a gyönyörűségtől, odamásztak a színpad elé, és *össze-vissza mázolták* magukat meg egymást vérrel.” Mondanunk sem kell: a kézirat gépelője vagy a nyomdász az előző, a 3. pontban foglaltak szerint járt el, azaz különírta az igét az előtte levő igekötőkettőtől, s ennek tagjai közé kötőjelet tett. Csakhogy... Első pillantásra nehezen tudatosul az a jelentésbelinek is mondható eltérés, amelynek a helyesírásban is tükröződnie kell. Míg az *oda-vissza*-beli két igekötő ellentétei egymásnak, addig az *össze* nem (vagy legalábbis nem elsődlegesen) ellentéte a *vissza*-nak. Az ilyen esetekről is rendelkezik a már többször idézett 131/d szabálypont, amely a szófajváltásra is figyelmeztet (burkoltan jelezve, hogy e két igekötő együttesen már nem tekinthető igekötőnek): „Különírjuk az igétől (vagy igenévtől) az *összevissza, szerteséjjel, szertesét* határozószókat is: *összevissza beszél, szerteséjjel szórták, szertesét szórva* stb.” E megfontolásból így helyesbítendő a 4. pontunk elején idézett szerkezetek: *összevissza tol, összevissza fröcsköl, összevissza mázolták*.

Végezetül visszautalok (1.) ciklem címére: e helyesírási visszasságok bizonyára ezután is *vissza-visszaköszönnek* (2.). Jó volna, ha mindenki *oda-vissza* forgatná (3.) a szabályzatot, s így megtanulná az idevonatkozó szabályokat. Mert ha nem, még inkább áldozatává válhatunk ennek az *összevissza* (4.) írásmódnak.

Holczer József

(Csak népiesen? – Egy feléledt divatszó: a *tuti* – Miheztartás végett – Vagyázat, nem sajtóhiba!)

Egy parlamenti képviselő nyilatkozik a rádióban, s ezt mondja: „A kérdés sokkal bonyolultabb *attól*, hogy ilyen rövid idő alatt megválaszolhatnánk.” Első hallásra nem is értem: *attól* bonyolult, hogy nem lehet rá röviden válaszolni? Inkább fordítva: azért nem lehet rá röviden válaszolni, mert bonyolult. Azután rájövök, hogy a nyilatkozó az *attól* névmást nem 'annak okából, amiatt', hanem 'annál' értelemben használta. Tehát nem ok-, hanem ún. hasonlító határozóként. Talán egyébként is így beszél: *öt évvel idősebb az öccsétől; fél fejjel nagyobb tőle*; stb. Ahogyan ezt otthon, anyanyelvjárásában mondani szokták, sőt kell. Mert ott, abban a nyelvi rétegben ez a szabályos, a természetes.

Van egy szakmailag is, nyelvileg is igen képzett sportriporterünk, aki a *-hoz*, *-hez*, *-höz* raghármast következetesen úgy használja, hogy ajakréses magánhangzójú szóvéghöz is a *-höz* változatot illeszti. Tehát így: *a magyar csapat eredményéhez még annyit...*, sőt így is, vegyesen: *ehhez a teljesítményhez nincs mit hozzátenni*. (Az utóbbi példában az *ehhez* alak még köznyelvi, tehát nem *ehhöz* vagy éppen *ehőz*, de azután, az élőbeszéd hevében, a hosszabb szó végén áttör a nyelvjárásiasság.)

Utolsó példaként egy olyan népies formát idézek, melyet nemrégiben egy nyelvészollégám (!) kéziratából kellett ki-nyomlálnom: „*Am nem szabadott volna elfelejteni, hogy...*” Mindenki tudja, hogy a *szabad* némely alakban, hiányos ragozással ikeként is használható: *szabadna meg tudnom a kedves nevét?*; *szabadjon megjegyeznem...* (bár felszólító módban még ma is ez az igazán választékos: *legyen szabad...*). De múlt időben – legalábbis az én fülemnek – bántóan vulgáris, nyelvjárási (a *(nem) szabadott*, *(nem) szabadott volna* alak. Következésképp (szerkesztői önkény!) a kérdéses mondat így alakult át: „*Am nem lett volna szabad elfelejteni...*”

Hogy a fenti példák pusztán egyedi jelenségek-e, vagy tendenciát jeleznek (azt ti., hogy a választékos köznyelvnek átmenetileg kialakult, többé-kevésbé egységes felszínét ismét áttörik az alulról fölfelé nyomuló beszélt nyelvi, népnyelvi változatok), még nem tudom megmondani. Az idézett népies formák természetesen nem helytelenek – nyelvileg. De helytelenek stilisztikailag, mert nem illenek abba a stílári környezetbe, amelyben rájuk bukkantam. Legalábbis addig, amíg a csizmát nem az asztalon tartjuk.

A szavak divatja éppoly változó, mint bármely más divat. Néha még az is meg-esik, hogy az egykor divatos, majd kegy-vesztetté vált kifejezés újból erőre kap. Olykor pedig ismét divatszóvá avaszsál (mondjuk magyar szóval, bár színtelenebbül: lép elő).

Ilyen szó napjainkban az argónyelvi *tuti*. E vulgáris, tréfás ízű melléknév és főnév a németből került hozzánk (végső soron az olasz *tutto* 'egész, teljes' szónak a többes számából, a *tutti*-ből ered). Melléknévként jelentése: 'bizonyos, kétségtelen', pl. *tuti tipp*; főnévként: 'biztos dolog', pl. *tutira megy, azaz biztosra*.

A *tuti* szó korábban igen kedvelt volt az alacsonyabb szintű beszélt nyelvben. Aztán évtizedekig alig hallottuk (nekem, megvallom, nem is igen hiányzott). S most, íme, újból egyike a leginkább felkapott szavaknak, különösen a fiatalok nyelvén.

Népszerűségét a reklámszövegírók is megpróbálják kamatoztatni: „*Az tuti lenne, haver!*” – kiáltja egy fiatalember az egyik hirdetésben. A *tuti* értelme itt nem annyira 'biztos', inkább 'remek, pompás, nagyszerű' (ti. az, ha az illető egy új autót nyerme). Vagyis a *tuti* nemcsak feléledt, hanem jelentésében is gazdagodott.

Van azonban egy *tuti tippem*: egy idő múlva újból ráununk, s nyugdíjba küldjük néhány évtizedre.

A budai várnegyedben közlekedő kisbuszon (bocsánat, „középbusz”, mert ez már nem *mini*-, hanem *midibusz*, legalábbis az alább idézendő hirdetmény szerint), tehát a buszon egy szép narancssárga színű cédulát talál az utas az ablakra ragasztva. A szövegből az derül ki, hogy a Mátyás-templom előtt az úttest alatt omlásveszélyes pincék rejlenek, ezért a buszjárat útvonalát megváltoztatták. Szó szerint: „A további állagromlás elkerülése miatt az 1995. jan. 19-től itt közlekedő új típusú midibuszok a Moszkva tér felé haladva a Szentháromság szobrot a bal oldalról kerülnek meg.”

A fenti szöveget nem a kedves neologizmus, a *midibusz* miatt idézem, se nem a Szentháromság-szobor hiányzó kötőjele miatt, hanem azért, mert szomorú dokumentuma egy névutónk elhalásának, feledésbe menésének. E névutó: a célhatározói értelmű *véggett*.

A további állagromlás elkerülése ugyanis nem oka (*miatt*), hanem célja (*véggett*) az útvonal megváltoztatásának. Ezt, úgy látszik, már nem tudják a BKV-nál.

Igaz ugyan, hogy az ok és a cél fogalma között erős logikai kapcsolat van, ennélfogva a *miatt* sokszor helyettesítheti a *véggett*-et. A hétköznapi értelmező szótár egyik példája: *nem Boris miatt jár annyit a patakhoz*. A szótár szerkesztői megcsilagozták (azaz helytelenítik) a *miatt* névutónak ezt a fajta használatát. Holott itt a *miatt* és a *véggett*, az ok és a cél mozzanata csakugyan szételemezhetetlenül összefonódik.

A mi buszos mondatunkban azonban a határozottan a célra utaló *véggett* névutó lett volna a szabályos, a pontos. Ezért tettem szóvá a dolgot. Miheztartás végett.

Azt olvasom az egyik (nem fontos, hogy melyik) országos terjesztésű hetilapban, „hogy a kormány a kimondottan katonai integrációs intézmények által nyújtotta, úgynevezett kemény garanciák megszerzésére törekedett”.

A kormány azóta megváltozott, a magyar szintaxis (régies, szép összetétellel: „szókötés”) szabályai azonban nem! S ezek nem ismernek ilyen szerkezetet: *intézmények által nyújtotta garanciák*. A cikk írója két azonos értelmű, de eltérő nyelvtani felépítésű szókapcsolatot vegyített össze. Az egyik: *intézmények által nyújtott garancia* (ebben a *nyújtott* befejezett melléknévi igenév). A másik: *intézmények nyújtotta garancia* (a *nyújtotta* ún. igenévi-igei ragozású szóalak; ha ezt használjuk, nincs szükség az *által* névutóra).

Miért kell szóvá tenni egy-egy ilyen nyilvánvaló tollhibát? (Ha ugyan még tollal írják az újságcikketek...) Azért, mert a hibát ebben az esetben aligha tulajdoníthatjuk „a szedőszekrény ördögé”-nek. A fölös *a* betű az újságíró nyelvérzékének elbizonytalanodását (kevésbé tapintatosan: nyelvtudásának hiányos voltát) jelzi. Azt, hogy (már?) nem tudja pontosan, mi a különbség *nyújtott* és *nyújtotta* között, legfeljebb annyi rémlik neki, hogy az utóbbi választékosabb, ritkább, enyhén régies alak.

Remélhetjük, hogy a kipécézett keveredés megmarad egyedi-egyszeri esetnek. De a természetesen, *hogy*-, *valószínűleg*, *hogy-féle* zavarok is úgy kezdődtek, hogy valaki egyszer elvétett valamit, „amit mindenki tud”. Nem árt tehát még idejében szólni!

Kemény Gábor

Stoppol-e a stoppos?

Kétségtelen, hogy a helyesírás elsajátítása nehéz feladat, azonban a helyesírási igényességre való törekvés elérendő célként állhat minden tanuló előtt az elemi iskolától az egyetemig. Ez utóbbi pedig nem jelent mást, mint azt, hogy szükség esetén senki ne legyen rest, hanem nézze meg a szabályzatban vagy a Helyesírási kézikönyvtárban, hogyan kell írni az adott szót.

Eddig minden világos és egyértelmű. Sajátos gondként említhetjük meg azonban azt az esetet, amikor az említett két forrás eltér valamely szó helyesírásában. Így a *stoppos* szó esetében. A szabályzat szótár-résztében két *p*-vel olvasható, míg a kézikönyvtárban benne van ugyan a *stoppos* forma is, de az a betűnél ezt olvashatjuk: *autóstopos* turisták. Vajon melyiknek higgyünk? A nemzetközi használatú angol *stop* főnévnek és igének a magyar nyelvben több származéka és összetétele keletkezett már. Elsődleges jelentése: megállj! Ebből keletkezett a *stoppol* ige, ami a labdarúgásban azt jelenti, hogy a labdát lekezelet, a bizalmas társalgási nyelvben pedig azt, hogy magának vagy másnak lefoglal, biztosít valamit. A TESz. tanúsága szerint 1897 óta ismert az a jelentése, hogy valakit megállásra felszólít. Ma a leggyakoribb helyzete: int valaki az út szélén az autósoknak. Mind-ebből, valamint a TESz. helyesírásából világosan következik, hogy aki ezt cselekszi, a stoppos, az is két *p*-vel írandó, tehát a szabályzat szótárának kell hinnünk. Itt kell megjegyezni, hogy egészen más, német eredetű szó a 'foltoz', 'besző' jelentésű *stoppol* ige, ami írásképet tekintve megegyezik az iméntivel. Ez azonban nem okozhat félreértést, mivel eléggé sajátos esetnek kellene tekintenünk azt, ha valaki kiülne az útpadkára lyukas zoknikat varrogatni.

Minya Károly

Barátbarát szavak

Barátok között

Úgy tartják, magyar neve is van; hogy a magyarságra jellemző körtünet a *hungaropesszimizmus*. Ennek ellenére egy nyelvi jelenség éppen azt mutatja, hogy *barátságos* országban élünk, vagyis hihetetlen módon szaporodnak a *-barát* utótagú szóösszetételeink. A korábbiak: *természetbarát, állatbarát, népbárát, könyvbarát, emberbarát, szovjetbarát, németbarát, Amerika-barát, sőt házibárát* (ez persze azért nem olyan barát!). Majd megjelent a *környezetbarát* és a *szövetbarát* (érpótlásra szolgáló műanyag, amelyet befogad az emberi szervezet). A *gyermekbarátok* mozgalmát is alapítottak. Brigitte Bardot nem egyszerűen *állatbarát*, hanem egyenesen *farkasbarát*, sőt, hogy előre jelezzem a nyelvi fejlődést: nemré-

nácskozást záró sajtókonferencián a határőrség rendészeti főigazgatója hangsúlyozta, hogy az egyesült Európába tartó országoknak *utasbarát, vendégbarát* ellenőrzési rendszert kell meghonosítaniuk... (Magyar Nemzet, 1994. szeptember 28.).

Nem mindegyik *-barát*-tal van baj. Igaz, alapformájuk germanizmus a „javából”, de ettől még gazdagíthatják is a nyelvünket. Ha jelentésük áttetsző, világos, a magyar nyelv logikájának megfelelő, semmi bajunk nem lehet velük (pl. *természetbarát, népbárát, állatbarát, könyvbarát*). Amelyek fejlődést okoznak, nem világosak, sőt humoros magyarázatokhoz vezetnek (*szervizbarát, vendégbarát, családbarát* stb.), azokat inkább egyéni

Oktatásbarát önkormányzat

Az oktatás egyik kiemelt terület volt az elmúlt négy évben.

Farkasbarát Gyermekbarát szociális munkások

Bardot

A hírcias *állatbarát* francia színésznő, Brigitte Bardot nyílt leveleiben tiltakozott Lech Walesa len-

néző volt munkanélkülinek, akik szociális munkásként kínált álláslehetőséget a Magyarországi *Gyermekbarátok* Mozgalma úgy, hogy az Országos Könyvtár egyaránt segíthetnek. A

Polgárbarát közigazgatást

A határőrség rendészeti főigazgatója elsőként azt hangsúlyozta, hogy az egyesült Európába tartó országoknak *utasbarát, vendégbarát* ellenőrzési rendszert kell meghonosítaniuk, ugyanakkor a nemzetközi bűnözés visszaszorításá-

Bővülő Opel-paletta

Szervizbarát Astrák

egyszeri átvizsgálások kötik le a kapacitást, mert az Opelék egyébként nem szervizigényes autók.

Családbarát iskola

Szakmai találkozó Csepelen

BUDAPESTBARÁTH

giben a magyarországi kakasviadok ellen is szót emelt, tehát talán már „kakasbarát” is? És mikor kerül sorra a többi állat? Vagy ne adjak ötleteket?

Polgárbarát közigazgatásra számíthatunk – legalábbis ez volt egy sajtótájékoztató jelszava (Új Magyarország, 1994. dec. 3.). Az egyik iskola *családbarát* lett; talán visszaküldik a gyerekeket a családba? (Magyar Nemzet, 1994. nov. 15.) És milyen lehet a *szervizbarát* Astra? Talán szereti a szervizet (vagy szervizt?). Gyakran jár oda? Nem, a cikk végéből kiderül: „az Opelék egyébként nem *szervizigényes* autók” (Magyar Nemzet, 1994. nov. 2.). Ezt egyébként többen is tanúsíthatjuk, de akkor mi a csudának találták ki ezt a *szervizbarát* összetételt (vagyis a *nem szervizigényes*-re a *szervizbarát*-ot)?

A barátkozásnak nem lehet megállít parancsolni. Újra egy sajtójelentés: „A ta-

szóleleménynek tarthatjuk, és semmiképpen nem üdvözölhetjük nyelvünkben, különösen nem a mindennapi sajtó nyelvében, amely – tudjuk – könnyen divatot csinál.

Az *utasbarát, vendégbarát* eredetije németül így hangzik: *gastfreundlich*. Gyorsan nézzük meg, hogy mit is ajánl erre a szótár: *vendégszerető*. Hova lett a híres magyar vendégszeretet? Mi bajuk lehetett az *utasbarát, vendégbarát* kiöltői-nek a régi szép, megszokott magyar összetétellel: *vendégszerető*? Csak nem az, hogy barátkozunk, barátkozunk, de azért szeretetről szó sincsen? A barátság ugyebár azért mégsem szeretet! Csak ne terjesszünk annyira pozitív kifejezéseket!

Talán mégiscsak a *hungaropesszimizmus* egyik nyelvi tünete ez is? Nagy-nagy barátkozás – a szeretet helyett?

Balázs Géza

A közművelődés divatnyelve

Úgy látom, hogy miként számos más szakterületnek, a közművelődésnek is változik a szóképlete. S nem csupán a nyelvtermészetes fejlődése miatt, hanem bizonyos nyelvi, társadalmi divatok miatt is. Sőt – meg merem kockáztatni –: nem kis mértékben a sznobok miatt is.

Az utóbbi 10–15 év olyan nyelvi kliséit már megszokhattuk, mint „az én olvasatomban”, „a dolog úgy működik”, „a probléma artikulálása”, „a dolog arról szól”, „a kérdéskör úgy kezelhető”, „kézivezérlés”, „az igények átstrukturálódása” stb., de most egy minden korábbinál nagyobb „nyelvújítási” hullám zúdult a közművelődésre. S azt hiszem, nem csak arról van szó, hogy az új viszonyok közepette számos kérdés új módon vetődik fel a közművelődésben is (és ezt a nyelv is követi); s nem is csak arról, hogy a kultúra munkásai felkészültebbek és szakszerűbben fejezik ki magukat. Az új valóság, az új „kihívások” természetesen új fogalmak, új kifejezések előtérbe kerülését is eredményezték, de – gyanítom – számos esetben némi „rájátszás”-ról is szó van.

Az az érzésem, hogy egyesek mint-ha mutatni akarnák, hogy én aztán lépést tartok az újjal, naprakész vagyok a művelődéspolitikában. Megfigyelik és átveszik azt a 20–30 új kifejezést, amelyet felszólalásokban, előterjesztésekben tetszetősen forgatva azt a látszatot kelthetik, hogy ők az új művelődéspolitikai avatott apostolai, ők a szakmai korszerűsödés élharcosai, ők mindig is a megújulás hívei voltak.

Természetesen ebben is többnyire csak a végletet ismerik (már Petőfi megmondta: „Borzasztó vásárnapi nép vagyunk”), s szinte versenyeznek az előadók, a tanulmányok szerzői, hogy ki tud szokatlanabb megfogalmazásokkal kirukkolni. Így aztán értékeket emlegetnek, melyek mentén megfogalmazzuk magunkat, s a fiskális diktatúra korában paradigmaváltást és intézményspecifikus válságmenedzselést javasolnak. Monda- taikból szinte nem is hiányozhat a trend, a team, a lobby, a mecenatúra, a szponzor, az animálás, az infrastruktúra, a kompatibilis, a kontrasz- lekció, a konceptuális és a hasonló „terminus technicusok”. Mindez jól

hangzik, az meg talán nem is nagyon számít, hogy van-e értelmük az ezek- ből készült mondatoknak.

Íme néhány divatos szóagyva- dések betagozódása az intézményspe- cifikus struktúrába, a PR- és image- menedzselés kommunikációs zavar- helyzetei, az állománykategóriák kul- turális demokratizmusának artikulá- lása, az életfeltételek és működést se- gítő technikák preferálásával mene- dzselni kell, a kultúra maradékelyűsé- ge katasztrofális indikátorokat mutat, szociokulturális életreform progra- mok (!) állami fedezetű forrásainak rendszerünkbe vitele...

„Őrült beszéd, de van benne rend- szer” – mondanánk Shakespeare sza- vaival. De nem mondhatjuk, mert ép- pen a rendszer és a logikai tisztaság, a világosság hiányzik belőle. Az „őrült beszéd” mögött gyakran elkülönülni akarást, feltűnési szándékot, sznobsá- got kell feltételeznünk. Úgy tűnik, hogy egy újmódi tolvajnyelvvel, zsar- gonnal van dolgunk. De kinek van er- re szüksége?

Tudom: megváltozott körülöt- tünk a világ. Új fogalmak, új kifejezések, új megközelítések kelle- nek. De a józanság és érthetőség ke- retein belül; végletek és sznobság nél- kül. Ugyanis nem attól újul meg a művelődésügy, hogy új frázisokat hangoztatunk. A szölamok – különö- sen pedig a felszínesség – még sosem hoztak tartós eredményt. Az új hely- zet új látásmódot, új megoldásokat igényel; tiszta fejet, józanságot, reali- tásérzéklet, helyzetfelismerést, alkalmazkodni tudást. S csak ez után jöhet a frazeológia.

A korszerűség és szakmaiság kön- tösébe bújtatott zagyvaságokat hall- gatva Karinthy Frigyes ismert humo- reszkje jut eszembe arról a kávéházi szélhámosról, aki feltalálta a halan- dzsa-nyelvet, s mivel a megkönyéke- zett emberek szégyellik bevallani, hogy nem értik, miről beszél, inkább átadják neki a kért összeget.

Kiszera méra bégeva szebékkal.

Ne vegyük be a halandzsát, ne ad- junk egy fillért se!

Füleki Mihály

Fölelemelem a szavam

„Mindenkit szeretettel lá- tunk” – olvasom a külalakját tekintve is hevenyészett pla- káton.

Az idézett mondatban két megszokott „formula” vegyült össze. Az egyik: mindenkit szeretettel várunk; a másik: mindenkit szívesen látunk. Öszvér az idézett mondat, mert ilyen értelemben – meg- hívásként – nem szoktunk va- lakit szeretettel látni. A helyes formák tehát ezek: a rendez- vényre (esetünkben az óvodai farsangi bálra) mindenkit sze- retettel várunk, ill. a bálon mindenkit szívesen látunk.

„Az egyházi iskolák ügyé- ben már többször felemelte a hangját a különböző fórumo- kon” – írják az egyik önkor- mányzati képviselőjelöltől az őt bemutató szórólapon.

Ez a mondat is hibrid, ez sem azt jelenti, amit közölni akartak vele.

A felemeli a hangját átvitt értelmű szókapcsolatunk értel- me az, hogy valaki bosszús lesz valami miatt, és hirtelen emeltebb hangon kezd be- szélni, nagyobb hangerővel közli a véleményét. Képviselő- jelöltünk esetében nem a bosszúságról van szó, hanem arról, hogy már többször szölt az egyházi iskolák érdekében, tehát: felemelte a szavát mel- lettük, illetve: hallatta a hang- ját a szóban forgó ügyben, aszerint, hogy melyiket tartjuk a mondandót hívebben tükrö- zőnek.

A felemeli a hangját és a felemeli a szavát szókapcso- latok nem azonos értelműek, ne cseréljük hát össze őket! Emeljük föl inkább a szavun- kat az ilyen nyelvi jelenségek ellen!

Németh Zsuzsanna

ÁR-ADÁS

Napjainkban elárasztanak bennünket a reklámok. Mennyiségi túltengésük mellett tolatkodó voltak már-már az ellenkező hatást éri el. *Unalom és játékosság a reklámban* címmel már szóltak erről a jelenségről egy évtizeddel ezelőtt a fiatal nyelvészek *Nyelvi divatok* című kötetükben. Mára azonban az általuk használt két jelző, az *unalmas* és a *játékos* mellé egy harmadik is kívánczik, mert ez lett a legjellemzőbb: az *erőszakos*.

Különösen kirívó ez a jelenség az ár-ral, mármint az ár szó előtt alkalmazott jelzőkkel kapcsolatban, vagyis amikor valamely árunak pénzben kifejezett értékéről akarják velünk vevőkkel elhitetni, hogy az milyen kedvező a számunkra, sőt még tovább fokozva a reklám hatásának intenzitását, azt bizonygatják mindenáron, hogy egy bizonyos cégnek egy megnevezett áruja, árucsoportja a világon a legalacsonyabb árszinten, a legkedvezőbb árfejtésben vásárolható meg a hirdetésben közzétett időpontban.

Mielőtt az általam összegyűjtött ár-adatokat olvasóimra zúdítanám, tekintsük át, miféle árak ismeretesei: *fogyasztói ár* (rövidítve *fogy. ár*), *gyári ár*, *kiskereskedelmi ár* (rövidítve *kisker. ár*), *nagykereskedelmi ár* (rövidítve *nagyker. ár*), *piaci ár*, *termelői ár*; újabban *áfás ár*, *importár*, *bruttó ár* stb. De ami ezek

után még hallható, olvasható nap nap után, az már szédítő, mármint vevőszédítő! Íme néhány példa – ki ne találkozott volna valamelyikkel: *akciós ár*, *alacsony ár*, *beszerzési ár*, *bevezető (!) ár*, *díszkontár*, *elérhető ár*, *engedményes ár*, *garantáltan alacsony ár*, *irányár*, *kedvezményes ár*, *kedvező ár*, *kimagasló ár*, *legolcsóbb ár*, *mérsékelt ár*, *megdöbbentően alacsony ár*, *meglepően alacsony ár*, *reklámár*, *rendkívüli ár*, *rendkívül olcsó ár*, *szenzációs ár*, *szolid ár*, *szuperár*. A felsorolt szerkezetek mind-mind azt akarják jelenteni, hogy *olcsón* lehet hozzájutni a reklámozott áruhoz.

Hogy valójában ez lenne a legegyszerűbb megnevezés, azt a Nyelvművelő kézikönyvben mindenki elolvashatja: „*árban* – *áron* Nyelvünk hagyománya szerint az utóbbi alak használatát kell jobbnak tekintenünk. Pl.: villamos készülékek kedvezményes *áron* vásárolhatók. Az *árban* ragos alak csak újabban terjedt el, s olyan általánossá vált, hogy sokan – tévesen – már ezt vélik magyarosabbnak. Kivált idegenszerű a *drága árban*, *olcsó árban* (ad, vesz, megszámit, árusít, vásárol stb.) kifejezés; a magyar ugyanis egyetlen (*drágán*, illetőleg *olcsón*) szóval fejezi ki ugyanezt.” (I, 236)

Graf Rezső

Ne körülményeskedjünk!

A körülményes fogalmazásról, az ún. terpeszkedő kifejezések használatáról sok szó esik mind a nyelv-helyességi szakirodalomban, mind a tanítási gyakorlatban. Egy szónak szókapcsolattal való helyettesítése a művészi nyelvhasználatban megszokott, többnyire van valami többletjelentése. Ha azonban más stílusnemhez tartozó szövegben helyettesítünk egy pontos fogalmi jelentésű szót körülírásos szerkezettel, fontoskodóvá, körülményeskedővé válik a közlés, s nem kap többletjelentést sem.

Különösen az -ás, -és képzős cselekvésnevek és a hozzájuk kapcsolt *nyer*, *kerül*, *enged*, *hagy*, *gyakorol*, *tesz*, *eszközl*, *hoz* stb. igék alkotta szókapcsolatok gyakoriak a sajtó nyelvében – s ennek hatására a köznyelvben is. Pl. *kezdetét veszi a megkezdődik* helyett, az *elintézésre kerül* az *elintéz* helyett, a *sejtenni enged* a *sejten* helyett. Ezekben a *vesz*, *kerül*, *enged* stb. igének voltaképpen nincs is önálló lexikai jelentése; szerepük a grammatikai segédigékéhez hasonló. Míg azonban a segédigéknek van funkciójuk, jelszerű nyelvi elemek, az említett kifejezések igei tagja elhagyható a szerkezetből anélkül, hogy annak lexikai vagy grammatikai jelentése megváltozna. Idegen nyelvi hatásra terjedtek el nyelvünkben, és mivel sem többletjelentésük, sem képszerűségük nincs, nem épültek be szervesen nyelvünk rendszérébe. Hogy mégis szólnunk kell róluk, azt a mindennapi használatban való gyakori előfordulásuk indokolja.

Ízelítőül következzenek néhány példa a beszélt nyelvből! A televízióban hangzott el egy riportalany szájából a következő mondat: „... haladéktalanul vizsgálják ki a fenti incidens körülményeit, és *tegyék meg* a szükséges *felelősségrevonást*.” Ehelyett azt kellett volna mondania, hogy: *vonják felelősségre* vagy *büntessék meg* azt, aki hibázott.

A következő három példa is önmagáért beszél:

1. „... más biztosítótársaság *teljesített kifizetést*...” Helyesen: más biztosítótársaság *fizette ki* (az összeget).

2. „Eddig javaslati még *nem kaptak megértést*.” Természetesebben: Eddig még *nem értették meg* javaslatait.

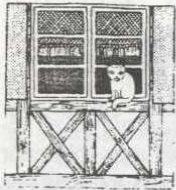
3. „Azok a gyógyszerek *kerülnek támogatásra*, melyek nagyobb mértékben szükségesek.”

A szövegkörnyezetből kiderült, hogy a következőket akarta kifejezni a riportalany: azoknak a gyógyszereknek az árához ad támogatást, azoknak az árát egészíti ki a társadalombiztosítás, amelyeket so- kan használnak.

Ha a körülményeskedő szókapcsolat helyett annak jelentésével teljesen megegyező egyetlen igt vagy nyelvhelyességi szempontból még elfogadható más szókapcsolatot használunk, gondolatainkat pontosabban, árnyaltabban fejezzük ki, s ezáltal elkerüljük a fogalmazásbeli félreértéseket. Néha pedig azt is, hogy nevetségessé váljunk.

N. Lőrincz Julianna

Lévés, Éhlok, Protekció utca

A címbeli helységneveket hiába keresnénk térképen vagy helységnevtárban, nem akadnánk rájuk. Nem csoda, hiszen népetimológias úton keletkezett nevekről van szó. Lévés ragadványnévként a mai napig él a Békés megyei Dombegyház és a szomszédos települések lakóinak nyelvhasználatában.

A 19. században, mint ahogy az ország több vidékén, itt is divott még az a szokás, hogy a szomszédos települések lakói nem a hivatalos helységnevet használták egymás lakóhelyének megnevezésére, hanem különböző gúny-, csúfnevekkel illették azokat. E nevek eredetének magyarázata a népi élet- és gondolkodásmód tükré és egy kis adalék a múlt századi település-névtani anyaghoz.

Marczibányi Lívius volt a névadója annak a falunak, amely a kiterjedt dombegyházi pusztán létesült. A *Lívius mezei kertész község* a népi szóhasználatban Lévés-re egyszerűsödött. Így találkozott vele népköltészeti gyűjtőútján Kálmán Lajos az 1870-es években. Van azonban adat arra is, hogy a személynév első eleme alapján keletkezett a népetimológias változat: *Marcipán Dombegyház*.

A korabeli életviszonyok minőségére enged következtetni néhány környékbeli település akkori gúnyneve: Magyarbánshegyest *Éhlok*-nak, a mai Kunágota elődjét, Geöcztelepet *Gönc*telep-nek nevezték. Reformátusko-

vácsháza *Ürgehát* volt. Az összetétel előtagja az ismert és akkoriban nagyon elszaporodott mezei rágcslókra, utótagja pedig nem az állatok há-tára, hanem a földfelszín jellegére utalt. Tehát tulajdonképpen az ürgék lakóhelyét jelentette. Ezek az elnevezések ma már jobbra csak a leg-idősebb emberek emlékezetében élnek. Nem így a *Nyisprót*, amely szívósan tartja magát. Ínséges idöket élhettek, amikor a „keresztiszülök” rossz németiséggel, a „niksz dájcs” mintájára a *Nichts Brot* nevet adták Kisdombegyháznak. Még a kenyér is hiányzott tehát.

Újabb keletű gúny- vagy ragadványnevekre a településeket illetően nemigen van példa, ellenben dűlő-, határ-, falurész- és utcanevek ma is őrzik emlékét ennek a névadási szokásnak. Pl. *Pernyevég* (a falunak tűz-vész pusztította része), *Félgatyaszár utca* (kétféle ágazó, egyik részén alig két-három háznyi utca); *Protekció utca*, *Csaló köz*. E két utóbbi – három-négy évtizedesnél nem idősebb – példából jól látható, hogy a névadó közösség milyen szellemesen tudott reagálni a negatív társadalmi jelenségekre.

Nemrég mégis rábukkantam egy falucsúfoló példára. A helységnevtáblára, közvetlenül a Dombegyház alá valaki ákombákom belükkel rá-vészte: *Chicago*. Talán egy diszkózás utáni verekedés vidéki kárvallottja lehetett az illető, s a bosszúállás eme sajátos módját választotta, nem tudom. Mindenesetre *Chicago* nagyon messze esik Lévés-től, és nem-csak földrajzilag.

Gerendeli György

ALUL és FELÜL

Nyelvünk viszonyító elemeinek: határozószóinak, igekötőinek, névutóinak jó része ellentétpárokat alkot; ez jelentésük lényege is, csak egymásra vonatkoztatva élnek. Egyikük használata – akár tudat alatt is – felidéz a másikat. A *ki-, kint, előre-, előtte, előtt* és társaik jelentése kimondottan vagy rejtetten feltételezi a *be-, bent, hátra-, mögötte, mögött, utána, után* stb. antonimát is. Ilyen pár a címben is szereplő *alul-felül*, amely nemcsak az egymáshoz, hanem gyakran a kettő közötti „középhez”, átlaghoz való viszonyt is érzékelteti. Ezt a jellemzőjüket átvisszük a velük alkotott szó szerkezetekre, összetett szavakra is.

A mérték, amelyhez viszonyítunk, lehet megfogalmazott: *húsz éven felüli és húsz éven aluli* korosztály, *térden felül és térden alul* végződő szoknya; lehet megfogalmazatlan, de a nyelvhasználat során odaértett: *felüljáró* és *aluljáró* a fő úttesthez viszonyítva, a becsült, a valós értéken *felül* vagy *alul* elkelt portéka. Az *átlagon aluli* és *felüli* hagyományosabb és talán jobban hangzó is így: az átlag *alatti* és *feletti* teljesítmény. Előfordul, hogy az antonimák közül csak az egyik használatos bizonyos kifejezésekben: *felülvizsgálat, felülbírálat*, azaz egy meglevő vizsgálatot, bírálatot magasabb szempontból vagy hivatalból vizsgálat, bírálat. A *kritikán aluli* olyan teljesítmény, amely gyengesége miatt még kritikát sem érdemel. A magyar határozópár, illetve a belőlük alakult igekötőpár erősen őrzi konkrét vagy átvitt értelmű helyjelentését: az *alulcsapó* és a *felülcsapó* kerékről tudni, hogy hol éri a szerkezetet működtető víz a lapátokat; a „*fentírt* fülemile” a vers címében található, az *alulírt* neve pedig a kérvény alján. Olykor képszerűvé teszi a kifejezést az *alul-fölül*: az *alulmarad* és a *felülkerekedik* átvitt értelmét is színezi a birkózásban, verekezésben vesztes és győztes egymáshoz való helyzete. Máskor derűt kelthet a *felülmúl*-lál szemben az *alulmúl*.

A németből vagy angolból tükörfordításként – különösen a hivatali és az újságírói stílusban – elburjánzó *alul-* igekötős szerkezetek azonban nemcsak egyre messzebb kerülnek az eredeti – valóságos vagy átvitt helyviszonyt is érzékeltető – *alul-fölül* ellentétpár jelentésétől, hanem félreérthetőkké is válnak.

Az *alul-* ellentéte mind gyakrabban a *túl-* (amely nem az *innen-túl* névutópárból keveredett ebbe a helyzetbe, hanem a *túl-ságosan, túlzottan* német módra rövidült alakja). A *tüklínálat*-

tal szemben áll az *alulkinálat* (magyarán áruhiány), a *tülbiztosítás*-sal az *alulbiztosítás* (azaz gyenge, hiányos, elégtelen vagy nem mindenre kiterjedő biztosítás), a *túltervezett*-tel (a túl aprólékosan, mereven tervezett) ellentétes jelentésű az *alultervezett* (hiányosan, gyengén, nem körültekintően, csak úgy átabotában tervezett). A német *unter-* vagy az angol *under-* előtagú szavak mechanikus és divatos átvétele, pontosabban: tükörfordítása helyett mennyivel árnyaltabban, magyarul és magyarul is kifejezhetnénk magunkat! A fentieket csak néhány példával, az írott és íratlan sajtóból, hivatalosan meg- és felszólalóktól gyűjtött példával erősíteném: *alultáplált* (rosszul, gyengén, egyoldalúan táplált) és *túltáplált* (agyonetett, nagyevő, egészségtelenül kövér), *alulértékelt* és *felülértékelt* (a valós értékénél kevesebbre vagy többre becsült), *alulfizetett* (alacsony bérű, kifizetésű, netán éhbéért dolgozó) és *túlfizetett* (indokolatlanul, méltánytalanul magas bérű, érdemtelenül nagy jövedelmű), *alulképzett* (gyengén, hiányosan, nem megfelelően képzett, a munkájának az ellátására nem eléggé felkészült, esetleg hozzá nem értő) és *tülképzett* (a tevékenységéhez, beosztásához fölösleges és a szükségesnél több vagy jobb tudással bíró[?]), *alulexponált* (a kelletnél kevesebb fényt kapott film, kevés érdeklődést, figyelmet kapott téma) és *túlexponált* (sok fényt, a szükségesnél több figyelmet kapott)...

Hogy némelyik ilyen *alul*-os szó miért félreérthető, sőt (kel-lően kaján nyelvi fantáziával) félre is magyarázható? Az egyik mezőgazdasági műsorban hallott *alultrágyázás* nem a felültrágyázás antonimája, sőt nem is a végbemenő trágyázás helyéről volt szó, hanem elégtelen, gyatra talajjavításról. A televízióban nyilatkozó az *alulképzett* és *alulfizetett* ápolónőkről beszélt, mire az igekötő eredeti helyviszony-jelentését ismerő nézőben megszólalt a kisördög: ugyan *hol* képezték és *hogyan* fizették *alul* az ápolónőket? Az *alultápláltság*-ról neki a mesterséges táplálás jut eszébe, míg a legújabb leleménnyel kapcsolatban ezt kérdezi: kik *hol* és *hogyan* foglalkoztathatják az *alulfoglalkoztatottakat*?

Lehet, hogy *felülnézetből* kicsinyes kákn is csomót keresés ez, *alulnézetből* azonban a magyar nyelv (és a „magyarán” való gondolkodás) féltése az *unterernährt*, az *underfeed* és társaik tükörfordításainak egészségtelen „túlszorodásától”.

Magassy László

Logikátlan- ságok?

A számneveknek általában két fajtáját tanítják iskoláinkban: vannak határozottak és határozatlanok. Ez az esetek többségében igaz is. Csakhogy alkalmanként határozott számnévvel kifejezhetünk határozatlanságot is. „Rám ezer virággal / Szórtad a tavaszt...” – írta Csokonai Vitéz Mihály. Petőfi Sándor ismert versében is találunk hasonlót: „De ha még szeretsz, úgy / Ezerszer áldjon meg”.

Ha a két költőnél feltételezhetünk is némi költői túlzást, mit szólunk a következő köznap fordulathoz: *Ezer* éve nem láttalak? A Biblia szerint bolygónk legidősebb embere is „csak” 969 évig élt (ha e számot mai évre visszük át, akkor Matuzsálem még a száz esztendőt sem érte el, hanem mintegy 80 éves korában halt meg). Nyilvánvaló, hogy az *ezer* szónak 'nagyon sok' jelentése is lehet bizonyos szövegkörnyezetben.

Ha továbbmegyünk, észrevesszük, hogy bizonyos határozott számnevek csak hozzávetőlegességet fejeznek ki. A százéves háború pl. 116 évig tartott. A 150 éves török hódoltság 145 évet vett igénybe népünk türelméből (Buda elfoglalásától visszafoglalásáig). De nézzünk adatot az állatvilágból is! A százlábúak osztályából a számunkra ismert egyedek egyike sem visel pontosan száz lábat; van, amelyik csak 15, van, amelyik 51 pár lábbal rendelkezik. Legfeljebb a „sántáknak” lehet éppen száz lábuk.

Így tehát egyes számnevek – kizárólag a megfelelő helyen! – csak hozzávetőleges értéket közölnek a könnyebb érthetőség kedvéért. Használatuk ellen nem lehet semmi kifogás, ha megfelelő időben és helyen mondjuk vagy írjuk őket.

Mizser Lajos

Izgalmas, komoly, megközelítés

NYELVI DZSOLI DZSÓKEREINKRŐL

A divat bonyolult összetevőivel sok mindenben befolyásolja életünket. Néha még hasznos hagyományokat is teremthet. Bergson kegyetlenebb a divattal szemben. Ő a *Nevetés*-ben minden divatot nevetségesnek bélyegez. A divat szertelen követése sokszor valóban ellentmondásos jelenség. Egyediségünket akarjuk hangsúlyozni azzal, hogy azt műveljük, azt hordjuk, amit mindenki más is, ahelyett, hogy a magunk egyéni, ránk jellemző módján jelenítenénk meg magunkat. Így van ez gyakran a nyelvben, szóhasználatunkban is. És a divatszavak áradatában nemegyszer rangos íróink, publicistáink, sőt még nyelvvédőink tolltermékei is meglephetők.

Boileau, a nagy francia költő, esztéta és stilszta már a 17. században azt vallotta, hogy minden fogalomra létezik egy legmegfelelőbb szó, és azt kell megtalálnunk ahhoz, hogy beszédünk teljes értékű legyen. Vajon úgy akarunk érdekesek és korszerűek lenni, hogy a jól megválasztott szó helyett mindent egy kaptafára húzunk, s állandóan *izgalmas-t*, *komoly-t*, *megközelítés-t* mondunk vagy írunk? Mert ilyen mondatot is találtam valamelyik újságcikkben: „Az *izgalmas* ajánlat *komoly megközelítést* sürgető.”

Vizsgáljuk meg egyenként a három említett szó valódi mondanivalóját! Kezdjük az *izgalmas*-sal. Íme néhány hamis szereplése: „Az ismertetés végén *izgalmas* recepteket találhatunk”, „A hónap egyik *izgalmas* híre volt”, „A tervezet *izgalmas* elképzeléseket tartalmaz”, „A tárlaton sok *izgalmas* látnivaló akadt.”

Gazdag anyanyelvünk szinte tálcán kínálja az ide jobban illő jelzőket. Íme néhány a sok felesleges *izgalmas* helyett: *változatos*, *sajátságos*, *meglepő*, *meghökkenítő*, *különleges*, *sokat ígérő*, *érdekfeszítő*, *gazdag*, *értékes*, *figyelemre méltó*, *nem mindennapi*, *rendkívüli*, *szellemes*, *tartalmas* stb. Van, hogy az *izgat* igéből származó *izgató*, *felizgató*, *izgalmat keltő* jobban beleillik a mondatba, mint az elcsépelet, csupán a vetélkedésben, sportban, filmjelenetekben teljesen jogos *izgalmas*.

Még burjánzóbb a *komoly* jelző téves használata, bár erről már többször írtak a nyelvészek. A szó az 1200-as években már meglévő *komor* (mogorva jelentésű) jelzőnek a 18. században *komoly*-lyá különült változata. Mára a valódi mondanivalót elmosó, igazi dzsoli dzsókerre nőtte ki magát: „*Komoly* szerepet szánt...”, „*Komoly* lapokat inkább olvasok”, „A megoldás *komoly* szaktudást igényel”, „Szóljunk még három *komoly* bűnügyről”, „*Komoly* fejlesztés *komoly* előrelépést jelentene”, „Köszeg gyönyörű város, *komoly* polgári hagyományokkal”.

Ezekkel helyettesíthetnénk: *fontos*, *színvonalas*, *nagyarányú*, *mély*, *heves*, *gazdag*, *értékes*, *alapos*, *súlyos*, *lényeges*, *gondos* stb.

A *megközelítés* értelmének is sokszor nagyon nehéz a *megközelítése*, mert kényelmesebb vagyunk, hogy pontos jelentésű szóval helyettesítsük. Az 1978-as kiadású szinonimaszótárban a *megközelít* még csak a *vizsgál* megfelelővel szerepel. Néhány példa mai előfordulására: „A cigánykérdés *megközelítése* mai nagy problémánk”, „A helyes álláspont *megközelítése* nem könnyű feladat”, „A cikk sajátos *megközelítése* annak, hogy hogyan látta...” Sokszor az egyszerű mód szót cifrázza nagyképűen a *megközelítés*. „A helyzetet a következő *megközelítéssel* tisztázhatjuk”.

Helyettesítésre alkalmas változat itt is bőven akad: *érzékeltetés*, *bemutató*, *ábrázolás*, *indoklás*, *értelmezés*, *magyarázat*, *hozzáállás*, *állásfoglalás*, *elképzelés*, *megtalálás*, *elgondolás*, *megoldás*, *eljárás* stb.

Dzsoli dzsókerből a kártyakötegekben is csak egy-kettőnek van helye. Ne hagyjuk, hogy gondolataink világos kifejezésének a rovására uralkodóvá váljanak, szétterpeszkedjenek, letaposva, eltakarva a megfelelő szavainkat. Tény, hogy emberi tevékenység nehezen képzelhető el hibaszázalék nélkül. Az írás és a beszéd művelésében sem. De tudatosuljon bennünk a henye szokványosságok kerülésének az igénye. Így nemesebb lesz az anyanyelvünk.

Németh Emil

MI URUNK, A PÉNZ

Nem volt abszolút érték címünk ihletőjének, Adynak életében sem, az azonban bizonyos, hogy igen nagy a szerepe, fontossága az emberiség történetében, ideértve hazánk legújabb kori történetét is s még inkább jelenét. Úgy gondoljuk tehát, az olvasók számára nem lesz érdektelen az a kis nyelvtörténeti szempontú kirándulás, amelyet a következőkben a pénz, a pénznemek, a pénzelnevezések világában teszünk.

Kezdjük mindjárt magával a *pénz*-zel! E szavunkat 1211–1229 között említ először oklevél. Szláv eredetű. A TESz. (=A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára) szerint a szláv szavak a német *Pfennig* 'a márka századrésze' VIII. századi előzményének átvételéből fejlődtek. A legrégibb magyar változatok: *penez*, *piniz*. Ezeknek ragozott három szótagos alakjából (pl. *penezem*) a második nyílt *e* kiesett, és az első *e* megnyúlásával lett *pénz*.

Természetesen mindig fémből vert értelmet kell rajta érteni. Őseink már valószínűleg a honfoglalás előtt találkoztak vert pénzzel a bizánci kapcsolatok folytán, hiszen ott már a IV. század végétől voltak forgalomban.

Dénár, forint, garas

A római pénznemet az Európában kialakult államok átvették, így Nagy Károly császár is dénárt veretett. (A *dénár* végső forrása a latin *denarius*, amely a 'tízből álló, tízet tartalmazó' jelentésű melléknév főnevesült alakja.)

Magyar pénz kibocsátására csak Szent István uralkodása idején került sor, de a főbenjáró bűnök bírságát még ekkor is ökrökben állapították meg. Az 1020 utáni időből származó féldénáron a STE-PHANUS REX és a REGIA CIVITAS körirat olvasható. A finom ezüsből vert pénz külföldön is elterjedt, hamisították is.

Változást az Anjou-ház uralkodói, Róbert Károly és Nagy Lajos hoztak. Pénzeik elnevezése a *forint* és a *garas*.

Az 1403-ban adatolt *forint* szavunk forrása az olasz *fiorino*, azaz virágocska, a *fio*re 'virág' kicsinyítő képzős alakja. A középkori latin *florenus*, *floreni* szavakra már az 1282–1336 közötti időből van adat. Ugyanis Firenzében már 1252-ben vertek ilyen pénzt. A magyar szó *t* végződése Firenze latin nevének *Fiorentia* és *fiorentini*, azaz 'firenzei' alakjából való.

A *garas* a középkori *denarius grossus* latin elnevezésből ered; az akkoriban forgalomban levő vékony ezüstpénzekkel szemben vastag dénárt jelent. Először Csehországban verték. Később mégis az apró ezüstpénzek elnevezése lett, 1858-ig az akkori forint századrésze volt, vagyis két váltó krajcár. Igen sok szólásunkban fennmaradt: *leteszi a garast*, azaz rajta a szólás sora, *fogához veri a garast*, *garaszkodik*, azaz fősvény, és még több más.

Krajcár, korona, batka

A *krajcár* német eredetije a *Kreuzer*, azaz 'kereszttel ellátott'. Változó értékű aprópénz volt, kis értéket képviselt. 1892-ig a Monarchia hivatalos váltópénze.

A *korona* több európai pénz neve. Az Osztrák–Magyar Monarchia hivatalos pénzegysége volt. Az elnevezésnek az az alapja, hogy a pénzérmék egyik oldala királyi koronát ábrázolt. Latin eredetű, nálunk már 1350-ben előfordul. Elsőleges jelentése 'virágkoszorú'. Ma is több európai állam pénzneve: a svédeké, dánoké, cseheké.

Néhány hajdani magyar és szomszédos aprópénz neve is fennmaradt nyelvünkben; általában a csekélyértékűség kifejezéseket él, bár eredetükről a mai ember alig sejt valamit. Ezért érdemes sorra venni őket.

1522-ben esik először említés a *batkáról*, amelynek *babka* alakváltozata is élt. Cseh eredetű, nálunk a XVI. században volt forgalomban, s már ekkor is a csekélység, értéktelenség kifejezője, amit nyelvünk még a *fa*-elöttaggal is megtoldott. Ha a fémből való pénz nem ér semmit, a fából készült még kevesebbet. Csak a *nem ér egy fabatkát sem* szólásban él.

A petáktól a baksisig

A XVII. századból való, szerb-horvát eredetű a *peták*. Öt para értékű pénzdarab volt, a napóleoni háborúk idején hét krajcárt ért. *Nincs egy petákom sem* – szokták mondani.

A para oszmán-török váltópénz, a török líra négyezred része. Átkerült a balkáni nyelvekbe, nálunk meg a *parányi* melléknév lett belőle.

A *poltúra* másfél garas értékű lengyel aprópénz volt a XVII–XVIII. századi Erdélyben. Ugyancsak XVIII. századi a *máriás* nevű, 20 krajcár értékű ezüstpénz. Szűz Máriát ábrázolta, innen a neve. Tízkrajcáros váltópénz volt a *picula* a múlt század második felében. Szintén a kísértékűség kifejezője.

A varázslatos Kelet juthat eszünkbe a *baksis*-ről. Mikes Kelemen említi először, de csak a XIX. század végén válik ismertté a német *Bakschisch*-ből. Eredetileg valamilyen szolgálatért adott borraivaló, pénzösszeg volt, vagy a turisták nyomába szegődő kéregetők szava.

Valuta, deviza

Részben a turizmus általánossá válása, részben gazdasági életünk jelenségei következtében megnőtt az érdeklődés a külföldi pénznemek iránt. Így nem árt néhány velük kapcsolatban elterjedt szóval közelebbről is megismerkedni.

A *valuta* a latin *valere* 'jól van, ereje van' jelentésű igéből származik, az ebből eredő olasz *valere* annyit, mint 'ér valamit'. A törvényes fizetőeszközök neve lett, egy-egy állam pénznemét nevezik valutának is.

Népszerű lett napjainkban a *deviza*-számla kifejezés. A francia *devise* eredeti-

leg 'jelige, jelkép, jelmondat'. Tulajdonképpen címetani szakszó volt, a címerek sávjaira vonatkozott. Pénzügyi kifejezésként 'külföldi kifizetés' a jelentése, tehát fizetőeszköz a külkereskedelmi forgalomban.

A *márka* valójában súlymérték volt a nemesfémek mérésére. Alapja a kölni fél font, vagyis 16 lat. A kölnin kívül volt bécsi, francia, holland, porosz és bajor márka, amelyeknek grammértékében volt különbség. Az arany márkát felosztották 24 karátra, amelyben 12 szemer volt. Ebből származik 'igen kevés' jelentésű *szemernyi* szavunk.

A fonttól a fityingig

A *font* is súlyegység volt. Végző forrása a latin *pondus*, azaz súly, nehézség. Azonos az olasz *libbra*, a francia *livre*, az angol *pound*, a német *Pfund* és az orosz *pu*d szavakkal. Az 1416 utáni

időkből vannak rá adataink, különböző fajtái eltérő súlyokra vonatkoztak. Századunk elején a nép körében még elevenen élt, a mészárosoknál egy font, fél font húst kértek. Mint súlymérték mára teljesen elavult, de származékai az eredeti jelentés elhomályosulásával elevenen élnek. A *fontol*, *megfontol*, *fontolgat*, *fontos*, *fontosság*, *fontoskodik* már elvont jellegű jelentésfejlődések.

A *frank* nemzetközi szó, Svájc, a franciák és a belgák pénzneve. A francia forradalom idején, 1795-ben lett hivatalos pénz. Etimológiailag megegyezik a *frank* népnévvel, amely az ősgermán *franka* 'merész, vakmerő' jelentésű szó származéka.

A *tallér* 1500 körül honosodott meg Európában. A németországi Joachimsthal ezüstműhelyéről volt nevezetes. Itt verték a *thaler*, tulajdonképpen 'völgyi' jelentésű, *tallér* nevű nagyobb ezüstpénzt, amely eredetileg 72 ezüst krajcárt vagy 24 garast ért. Ma már csak történeti jelentősége van, amit azonban azért fontos tudni, mert alakváltozata az USA és a kanadai *dollár*.

A *rubel* középkori orosz pénzegység, körülbelül egy font súlyú aranyak vagy ezüstnek egy levágott darabját jelentette. A 'levág' jelentésű orosz *rubity* ige származéka.

A *zloty* lengyel pénz nevében az 'arany' jelentésű *zoloto* szó rejlik.

Végül zárjuk ezt a kis pénztörténetet a játékos, tréfás *fitying* szavunkkal. Soha nem jelentett pénzfajtát; alakulását befolyásolhatta a *fittyet hány valamire*, azaz semmibe vesz valamit szólás. Akit tehát nem elégít ki ez a kis cikk, elmondhatja, hogy nem ér egy fityinget sem.

Benkóczy György

Díjak, kitüntetések neve – 1995-ben

Néhány napja az egyik, helyesírási szempontból is igényes napilap egy ünnepségről számolt be. Megtudtuk, hogy különféle kitüntetéseket adtak át ismert művészeknek. Megdöbbenett az a tény, hogy a felsorolt majd egytucatnyi díj neve között egyetlenegy sem volt kifogástalan helyesírású.

Az 1954-es, 10. kiadású akadémiai szabályzat még egyáltalán nem szólt erről a kérdésről. Harminc évvel később, 1984-ben a 11. kiadású szabálygyűjtemény első ízben rendelkezett a 195. pontban (három alpontjával együtt) az időközben jelentősen megszorodott kitüntetések, díjak írásmódjáról. Fábián Pál egy évtized múlva, az 1994-es átdolgozás alkalmával ezt a passzust is tartalmát illetően változtatlanul hagyta, mindössze az 1989-es társadalmi változás miatt clavultnak tűnő példákat cserélte ki újabbakkal. Ezek után nézzük meg közelebbről, mit is ír elő a jelenleg érvényben lévő „törvénytár” ez ügyben.

Az első és legfontosabb megállapításunk az lehet, hogy a díjak, kitüntetések neve tulajdonnév, ezt pedig a nagy kezdőbetűs jelöléssel mutathatjuk meg. A névben előforduló szó szerkezet(ek) alapján két csoportot különíthetünk el egymástól. Az egyik a *Nobel-díj* típusú szóösszetétel. Ennek az egyik fő jellemzője az, hogy az előtag egy- vagy kételemű személynév, mely arról tájékoztat, kinek a tiszteletére vagy kiről nevezték el a díjat. Az utótag viszont köznév: *díj, érem, emlékérem, emléklap, emléklap stb.* Mivel az elő- és az utótag jelöletlen alárendelő viszonyban van egymással, kötőjellel kapcsoljuk őket össze. Például: *Kossuth-díj, Széchenyi-díj, Eszterházy-emléklap, Eötvös Loránd-emlékérem, Krúdy Gyula-díj.* Ha -s melléknév-képzőt teszünk az alapformákhoz, a származékokban a kezdőbetűk változatlanok maradnak: *Kossuth-díjas, Széchenyi-díjas, Eszterházy-emléklaptes, Eötvös Loránd-emlékérmes, Krúdy Gyula-díjas.*

Más a teendőnk akkor, amikor egy-egy név több különírt közzsóból áll. A tulajdonnévi mivoltuk miatt minden elemük csak nagy kezdőbetűvel fogadható el. Például: *Pedagógus Szolgálati Emlékérem.* Ha esetleg -s képzővel látjuk el, csupa kisbetűs lesz a származékszó: *pedagógus szolgálati emlékérmes.*

Időnként a köznevek földrajzi névvel is kombinálódhatnak. Az ilyen típusú nevek valamennyi elemére (a kötőszót kivéve) szintén a nagy kezdőbetűs jelölést érvényesítjük. Például: *Eger Testneveléséért és Sportjáért, A Független Demokratikus Magyarorszáért.*

Tudvalevő, hogy az 1991 előtti, de napjainkban is adományozható kitüntetéseknek is különféle fokozatait tartják nyilván az alapítók. Az egyik rangos díjnak, a *Magyar Köztársasági Érdemrend*-nek polgári és katonai változatában lehetséges: nagykereszt, középkereszt, tiszti kereszt, kiskereszt. A *Magyar Köztársasági Érdemkereszt*-nek pedig ismeretes arany, ezüst és bronz fokozata. A kisbetűs szókezdésük azzal magyarázható, hogy nem részei a tulajdonnévnek, nem tartoznak az elnevezésbe, hanem ahhoz szinte kiegészítésként fűzendők hozzá, mutatván ezzel is a fokozatok közti különbségeket.

Bozsik Gabriella

A csinál ige és igekötős variánsai*

Az igekötőknek háromféle szerepük van: a) a cselekvés irányára utalnak (*kimegy, bejön, leszáll, fölnevez stb.*), b) az igében kifejezett folyamat befejezettségét jelzik (*megeszi, elmondja, beveszi, elesik, megvan stb.*), c) jelentésalakító, jelentésváltoztató szerepük is lehet. Ez utóbbi funkciójukat vegyük szemügyre a *csinál* igekötős változatait elemezve!

Megjegyzendő, hogy maga a *csinál* ige eléggé jelentős jelentésváltozáson esik át a köznyelvben. Az eredeti jelentése ez volna: 'valamely cselekvést végez', 'készít, formál', 'a tevékenységével létrehoz valamit' (Magyar értelmező kéziszótár 201). Ezeket az alapjelentéseket bizonyos eufémisztikus tartalommal látják el a familiáris nyelvben, s ezek a változások elsősorban az igekötős összetételekből hallhatók ki. A *csinál*-hoz a 'székel' jelentése fűződik ezekben az összetételekben: *becsinál, rácsinál, odacsinál*, s mellettük megemlíthető ez a szó szerkezet: *maga alá csinál*. Megint mást jelent a *ki* igekötővel kombinált *csinál* ige – elsősorban az argó nyelvben és a vulgáris nyelvhasználatban. Ennek a szótári jelentése ez volna: 'kijár, kieszközöl valamit'; az alvilág nyelvhasználatában – és már-már a köznyelvben is – ugyanolyan jelentésváltozáson esik át az igekötős szó, mint a *ki-készít*. A *kicsinál* többnyire ezt jelenti mindennapos szóhasználatunkban: 'valakit (valamit) tönkretesz', 'használatatlanná változtat', sőt az argóban a 'nagyon megveri', 'lehetetlenné teszi' és még a fenyegető 'megöli' jelentés is hozzáköthető. Átvitt értelemben az *átcsinál* ige 'átalakít' jelentésben is értendő, s ekként népnyelvi szóalaknak tekinthető. A jassz nyelvben azonban tagadhatatlanul fenyegető jelentés járul hozzá: *átcsinálom a pófádat* = 'fölismerhetetlenné verlek'.

Vitathatatlanul argó nyelvű és rossz hangulatú a *fölcsinál* és az *elcsinál*; mindkettőt a nők terhelességével kapcsolatban használja az argó. Az elsőnek jelentése ez: 'teherbe ejt', 'másállapotba hoz', a második pedig annak a folyamatnak a jelölésére használatos az argóban, amelynek során a magzat életét erőszakkal kioltják – a népnyelv ezt bizonyos eufémizmussal *angyalcsinálás*-nak nevezi. Az *elcsinál*-hoz tapad a mindennapi nyelvben más jelentés is, ez ugyancsak pejoratív értelemben használatos. Akkor használjuk, ha jelezni kívánjuk, hogy a szóban forgó egyén a hatáskörét fölhasználva valami nem elfogadható tényre leplez (eltussol). Még a semleges hangulatúnak látszó *megcsinál* összetétel is kaphat gunyoros felhangokat az efféle kijelentésben: *Na, ezt jól megcsináltad!* – aminek ez a jelentése: 'csúful elrontottad'.

F. Kovács Ferenc

* A *csinál* ige használatának nyelvhelyességi vonatkozásaira l. Édes Anyanyelvünk 1982. 3:3. A szerk.

„Beszélni nehéz!” – ötszázadszor

Az elmúlt évben – szellemi hagyatéka mellett – születésének századik évfordulója tartotta bennünk elevenen Péchy Blanka emlékét. Ezen a tavaszon pedig jubileumok egész sora készít minket emlékezésre és számadásra. Márciusban lépett közösen indított és haláláig együtt vezetett műsorunk, a „Beszélni nehéz!”, a huszadik évébe; április tizediki adásunk volt kerekén az ötszázadik. De április hatodikán lett a Kazinczy-alapítvány harmincöt éves, és huszonnyolcadikán kezdődött Győrben harmincadszor a Kazinczy-versenyek országos döntője, a szép magyar beszéd háromnapos ünnepe.

Az alapítványról és a belőle kinőtt mozgalmakról a magyar nyelv hete alkalmából, április huszonötödikén, színes összeállítást hallhattunk a rádióban, a Bartók adón, Albert Zsuzsának, műsorunk szerkesztőjének összeállításában. S néhány nappal előtte, huszonkettedikén, talán épp tizedszer jöttek össze körvezetők és szakköri tagok az ország minden részéből, az óbudai Kossuth Zsuzsa gimnázium és szakközépiskola meghívására, országos találkozóra: eszme- és tapasztalatcserére.

A győri Kazinczy gimnázium szép kötetben örökítette meg a beszédkulturánkat szolgáló mozgalmak három nagy halottjának: Péchy Blankának, Z. Szabó Lászlónak és Lőrincze Lajosnak emlékét; ajándékol az azoknak, akik a jubileumi ünnepség résztvevői lehettek, vagy támogatták előkészítését, megrendezését, lebonyolítását. A korábbi és újabb írások mozaikjából összeállított három portré nem csupán tiszteletadó visszpillantás, hanem további munkára serkentő előzetekintés is.

Az ötszázadik adás előkészítése, majd elkészítése visszavezetett bennünket egészen a kezdetekig. „Beszélni nehéz!” című, első kiadásában 1974-ben közrebozsított könyvecskéjében Péchy Blanka – beszédkulturánk helyzetének és a vele kapcsolatos teendőknek felmérését befejező gondolatoként – felvázolta néhány vonással elképzelését egy olyan rádióműsorról, amely a kiejtés, a hangzó beszéd vizsgálatát, bírálatát és javítását szolgálhatná, mégpedig úgy, hogy a hangzást hangzásban vizsgálná és mutatná be, amire addig alig-alig történt kísérlet.

Könyvét olvasván, Illyés Gyula azt javasolta a Rádió akkori alelnökének, Kiss Kálmánnak: kérje fel Péchy Blankát egy ilyen jellegű műsor megtervezésére és megindítására. Támogatta ezt a kezdeményezést a már akkor is szép múltú rádiós nyelv művelő műsornak, az Édes anyanyelvünknek szerkesztő szerzője, Lőrincze Lajos is. – Kérésükre Dorogi Zsigmond, az irodalmi osztály akkori vezetője, készséggel ajánlott műsoridőt e pró-

bálkozás céljára; először saját műsorának, a Gondolat sorozatnak keretében.

Indításként 1976 februárjában a Gondolatnak egy teljes, háromnegyed órás adásában folytatott beszélgetést az induló műsor két vezetőjével, Péchy Blankával és jómagammal; bevonva Lőrincze Lajost és a Rádió akkor alakult nyelvi bizottságának elnökét, Bozó László főrendező.

E beszélgetésnek azóta is gondosan őrzött felvételéből idézek néhány – sokak számára alighanem ismerősen csengő – gondolatot.

Péchy Blanka ebben az egyetlen mondatban foglalta össze kezdeményezésének távlati célját: „Meg kell teremtenünk az általános beszédkulturát”.

Bozó László összekapcsolta ezt a rádiós beszédkulturá dologával: „A Rádió beszédkulturája nem választható el az ország nyelvi szintjétől”.

Lőrincze Lajos törekvésünk szakmai – rádiós szakmai – fontosságára mutatott rá: „A kiejtéssel, a jó kiejtéssel nem támogatják eléggé a mondanivaló megvilágítását”.

Dorogi Zsigmond találóan határozta meg az induló műsor jellegét: „E sorozatot a Rádió önkritikus nyelvi műsorának szánjuk, a példákat a Rádió mindennapi gyakorlatából vesszük”.

Péchy Blanka így igazolta, hogy erre a figyelemre bizony szükség van: „Ha nagyon meg lennék elégedve azzal, amit naponta hallok, akkor nem jutott volna eszembe, hogy erre a sorozatra valaha is itten sor kerüljön”.

Magam egy akkoriban készült alapos felmérésre utaltam, amely tanulságokkal szolgált, és feladatokat is jelzett: „Tehát nagyon is érdemes volt megnézni a Rádió egész hangjának az összképét, és nagyon érdemes lesz a továbbiakban részleteiben megvizsgálni, hogy ez az összkép, ami sok mindenből tevődik össze, hogyan javítható, összetételében is meg minőségében is”.

Péchy Blanka hangsúlyozta a műsor pozitív szándékát: „Mi azt akarjuk, hogy minden példából, amit megmutatunk,

amit hallani fognak, mindenki tanulhasson; most mindegy, hogy azt ki mondta”.

Rövidesen, 1976 márciusában, megindult a rendszeres jelentkezésünk; fél évig a Gondolat keretében, őszől önállóan. Első évünkben néhány lelkes felnőtt csatlakozott hozzánk állandó levelezőként; feladatainkat megfejtve tulajdonképpen önkéntes munkatársként. Azután Z. Szabó László kezdeményezésére a győri Kazinczy gimnáziumban „Beszélni nehéz!-kör” alakult, amelyet – felhívásukra – egy éven belül majdnem száz csoport követett.

Örömmel hallhattuk Péchy Blankától az egyik adásban: „a gyerekek többsége megható készséggel, sőt gyönyörűséggel vállalja ezt a korántsem könnyű feladatot. És bámulatos, hogy milyen gyorsan növekszik azoknak a fáradhatatlan tanároknak a száma, akik iskolák egész sorát nyerik meg e nagy nemzeti ügy szolgálatának. Tanúi vagyunk egy szép összefogás, együttműködés erjedésének”.

Rendszeres levelezés, folyamatos kapcsolat, országos találkozók, felmenő rendszerben lebonyolított versenyek sora kovácsolta a Beszélni nehéz! mozgalomban részt vevőket országos közösséggé. Azután egy szócénypusztai erdőgazdasági szakmunkásképzős fiúcskától nevet is kapott: „a mi nagy családunk”.

Hogy valóban az, azt a bevezetőben említett különféle találkozások hangulata bizonyítja újból és újból. S az a sok egybehangzó nyilatkozat, amelyekből csak ezt az egyet idézem most: „Aki ebbe a mozgalomba belekóstolt, ha abbahagyja is egy kis időre, újra vágyat érez...” Egy főiskolás leány írta ezt nemrégiben; aki tén épp tíz évvel ezelőtt, alig felsős általános iskolásként kapcsolódott hozzánk, s iskolájának szakköri titkára volt éveken át; majd középiskolás korában hamarosan ugyanebben a minőségben folytatta; az érettség után egy időre „lappangásba vonult”, de most főiskoláján szakkörrel szervezett... Aminthogy nem egy körvezető pedagógusunk van, aki még diákként kapcsolódott a mozgalomhoz; s jó néhány tanárunk, aki nyugdíjasan is vezeti még szakkörét, vagy ha nincs módja rá, egyéni levelezőként marad velünk.

Az imént felidézett, műsorunkat indító beszélgetés végén Lőrincze Lajos ezzel búcsúzott tőlünk: „Kíváncsi vagyok, hogy huszonöt évig még beszélgessünk itt erről”. – Nos: ebből ez első húsz hamarosan letelik. S ha vele már – őszinte sajnálatunkra – nem is, a mozgalom résztvevőivel, reméljük, folyik még a párbeszéd; talán a megmaradt öt éven túl is.

SZERZŐK A MŰVÜKRŐL

Magyar ragozási szótár

Szokatlan című könyv jelent meg decemberben: Magyar ragozási szótár. Ilyen magyar szótár még nem volt, és az idegen nyelvek közül is csak az oroszról jelent meg hasonló.

Találunk ragos alakokat a hétköznapi nagy értelmező szótárban is (mely 1950-től 1962-ig készült) és más magyar kezdetű szótárakban: magyar–angol, magyar–francia stb. De ezek a szótárak nem igazítanak el abban, hogy pl. a *kár* többes 1. személyű alakja *káraink*, a *hajó*-é pedig *hajóink*, vagy hogy az *alkalmazott* főnévi használatában: vkinek az *alkalmazottja*, de többes számban a személyrag *-j*-je elmaradhat: *alkalmazottjai* vagy *alkalmazottai*. Csak ennyit jeleznek: *kárt*, *károk*, *kára* és *hajót*, *hajója*, ill. *alkalmazottat*, *-ja*. A *hajók*, *alkalmazottak* többes számú alakot az ÉrtSz. elhagyja, mert a *-k* többesjel ugyanúgy járul a tőhöz, mint a *-i* tárgyrag. A *kár* többesében az eddigi szótárak is jelzik a kötőhangzót, azaz hogy a többesjel előhangzóval *-ok* alakban járul a tőhöz; de az *-i* többesjelet tartalmazó *káraink*, *alkalmazottaink*-féle alakokról semmiféle eligazítást nem adnak.

A ragozási szótárban ellenben van egy nyelvtani rész, mely bemutatja hat alaplantában a szó teljes ragozását (no persze csak azokat az alakokat, amelyek közvetlenül a szó tövétől függenek, a 700-nál több lehetséges alak közül csak az alapvetően fontos 33-at, tehát a *fiaiéi*hoz típusú többszörösen toldalékolat alakokat már nem, mert azokat a szótártól függetlenül, nyelvtani szabályszerűséggel alkotjuk). A főnevek legelső alaplantája a *hajó*, mert az ilyen *ó* végű szavakhoz közvetlenül kapcsoljuk a ragokat, jeleket: *hajóba*, *hajóban*, *hajóstul*, *hajót*, *hajók*, *hajója*, *hajói* stb. Ezért a szótári címszó mellett itt meg sem kell adni egyetlen ragot sem, elég az 1A alaplantára utalni. A jelzés betűjele a hangrendet mutatja. Az A jelűek mély hangrendűek: *hajóba*, *olólóval*, *csomóstul*; a magas hangrendűek B jelzést kapnak: *büfébe*, *büféhez* stb. A C jelűek is magas hangrendűek, de a három alakú ragokat ajakkerekítéses változatban kapják: *teknőhöz*, *teknőtök*. A mássalhangzóra végződő főnevek sok toldalékolat előhangzóval kapnak: *vár*, *várat*, *várustul*, *várad*, *várom*, de itt az alaplanta 3. személyű alakja egyszerűbb, hiszen a *vára* alakban nincsen *-j*, mint a *hajójá*-ban. Ez a névszói alaplanták második sorozata, ez 2A jelzést kap. Az *elv* a 2B, a *fül* a 2C minta példaszava.

Sok szónak azonban eltér a ragozási mintája az alaplantától. Pl. a *kocsi* látszólag ugyanúgy ragozódik, mint a *hajó*, tehát: *ko-*

csiba, *kocsit*, *kocsik*, *kocsija*, mégis van egy eltérés. A *hajói* mintájára nem mindenki mondja: *kocsii*, sokan kerülnek ezt a kettős *i*-t, inkább megtoldják így: *kocsijai*. A *kocsii* a régiesebb, *kocsijai* a terjedőben levő alak, és a ragozási szótár ezt az ingadozási lehetőséget külön típusnak tekinti, mellékszámokkal jelöli: 1A1. Magas hangú megfelelője a főnévként használt *kicsi* 1B1; az ingadozás példája 1. személyben: *kicsijeim* vagy *kicsiim*. Ezek a változatok nem szerepelnek más szótárakban.

Ilyen apró és néha nagyobb különbségek miatt a névszók ragozási mintáinak száma – a melléknévek fokozási lehetőségeit, más szófajok és egyes főnevek rendhagyóságait is figyelembe véve – pontosan 404. Némelyik minta szerint igen sok szót ragozunk (s ilyen van még az alaplantákon kívül is jócskán), más minták csaknem egyediek, mint a *ló* (*lovat*, *lova*, *lovai*), mely beillik ugyan a *v*-vel bővülő tövek alrendszerébe, de összetételein kívül egyetlen más szót sem ragozunk pontosan így.

A ragozási szótárban feleletet kaphatunk ilyen kérdésekre is: milyen jelek és ragok járulhatnak a *vár*, *ereszkedik*, *telik*, *siklik* igékhez? Az *ereszkedik* pl. nem csak hangrendjében tér el a mély hangrendű *vár* alaplantájától, hanem ikés ragozású egyes számú ragjaiban is; tehát pl. *várok*, de *ereszkedem*. Az *ereszkedik* – akárcsak a mély hangú *uralkodik* – az ún. állandó ikések paradigmájának egyik mintája, de ez nem jelenti azt, hogy csak az ikés ragokkal tarthatjuk helyesnek. Az *ereszkedik* mellett az *ereszkedsz* is elfogadható köznyelvi alak. A feltételes és a felszólító módban nem kötelező az *-ék*-esség: *ereszkedjen* éppolyan jó, mint a hagyományos és választékosabb *ereszkedjék*, sőt a feltételes *ereszkedne* alakot inkább ajánljuk, mint a régi szabály szerinti *ereszkednék* formát, melyet többnyire 1. személyű értelemben használunk: *én ereszkednék*. A házassági hirdetésekben ma már természetesen tartjuk és *én* alánnyal értelmezzük az ilyen formulát: „Szívesen megismerkednék...”, de 3. személyben így: „Csinosnak mondott lány megismerkedne...” Vannak azután állikések, melyek csak a kijelentő mód harmadik személyében kapnak *-ik*-et: *hazudok*, *hazudsz*, *hazudik*; *hazudjak?*; *ne hazudjon*; stb.

Ezekről és más, néhol sajátosan egyedi ingadozásokról a ragozási szótár bővebben tájékoztat, mint akármelyik korábbi szótár.

Elekfi László

Nyelvtan – helyesírás – fogalmazás

A következő tanévre már megrendelhető a MOZAIK Oktatási Stúdió legújabb anyanyelvi tankönyvsorozata, amely négy könyvből, munkafüzetből, tudásszintmérő lapokból, feladatgyűjteményből és tanári kézikönyvből áll.

Általános iskolában vagy nyolcosztályos gimnázium első négy évfolyamán használható. A leíró nyelvtan ismert kategóriáin mutatja be a szerző, hogyan működik a nyelv. Cseveg a gyerekekkel, tanulni tanítja őket, érdekességekkel, tanácsokkal, hasznos tudnivalókkal látja el őket, miközben azt is jelzi, mit (és hogyan) kell feltétlenül megjegyezniük, minek (és hol) kell utánanézniük.

A nyelvi és helyesírási ismereteken kívül visszatérő feladat a beszéd-művelés, a szóbeli kommunikáció, a nyelvi viselkedés, a szövegértés és -alkotás. Az egységes felépítésű, szóhasználatú, munkáltató taneszközök szövegtant nem tanítanak, mégis szöveg szemléletűek. Többnyire azt kutatják, melyik nyelvi elemet milyen körülmények között lehet a leghatásosabban felhasználni a közlés, a kifejezés vagy a beszédpartner befolyásolásának szándékával. Mindenre megszívlelendő vagy javítandó mintákat ad, gondolkodtatva, aktivizálva a gyerekeket. A további ismeret helyett álljon itt néhány részlet a 6. osztályos munkafüzetből!

– Milyen szófajú az összetett szó?

hétfejtű: , tizenhét: , hétéves: , hétördög:

– Miről kaphatta a családnevét az, aki

Sánta, Balogh, Kövér:

Erdélyi, Baradlay:

Cseppentő, Sétáló:

Talált, Árva, Betegh:

Kádár, Csösz, Szabó:

Horváth, Olasz, Rácz:

– Mi „késes”? Mi nem?

bő...ég, hű...ég, maga...ág, kisebb...ég, lako...ág, vesződ...ég

– Légy pontos!

Mi lehet heveny?

Kire (mire) mondjuk, hogy heves?

Mit tehetett, aki sértő?

Milyen, aki sértődékeny?

– Nézz utána, hány szabály vonatkozik a vessző használatára!

100.

243.

247.

– Mutassatok be többféle üdvözlést, köszönést, elbúcsúzást!

(Melyik mikor helyes?)

Mi a szabály?

enyém			mieink			
	faim	bokrai		társad	fia	lányai
					keze	

Lerchné Egri Zsuzsa

Régi-új helyesírási szabályzatunkról

Akik mostanában vásárolják meg „A magyar helyesírás szabályai” című akadémiai kiadványt, azok egy sötétkék kötésű szép könyvet vehetnek a kezükbe. A cím alatt ez áll: Tizenegyedik kiadás, a hátsó borítólapon pedig a tizenegyedik lenyomatról olvasható egy rövid tájékoztató. Elöl kiadás, hátul meg lenyomat? Nem történt valami kellemetlen elírás, tévedés?

Megnyugtathatom olvasóinkat: rendben van a dolog. A könyvek, így a helyesírási szabályzatok esetében is különbséget kell tenni a kiadások és a lenyomatok között. A szabályzat egy-egy új kiadásának közrebocsátására csak nagyobb időközönként szokott sor kerülni. Ilyenkor az Akadémia helyesírási rendszerünknek az egészét áttekinti, s ennek eredményeképpen a szabályokat (ha szükséges) újrafogalmazza, átrendezi és kiegészíti őket, sőt esetleg reformokat vezet be, mint tette ezt pl. 1922-ben a kétjegyű *cz* helyett az egyjegyű *c* bevezetésekor. Új kiadás volt (a szónak előbb mondott értelmében) az 1954-es szabályzat (a sorban a 10.), és új kiadás jelent meg 1984-ben is: a 11. – A lenyomatok nem új szabályzatok: ezek csak valamelyik kiadásnak változatlan újranymtatásai. A 11. kiadásnak most is csak egy lenyomata (a 11.) jelent meg; szó sincs tehát helyesírásunk módosulásáról.

Voltaképpen el lehetne menni tehát e szokványos könyvkiadási esemény mellett minden megjegyzés nélkül, ha a 11. lenyomat belső címlapján nem lenne ott a „példaanyagában átdolgozott” zárójeles megjegyzés. Ennek hát-

terét a 11. lenyomatra (a hátlapon is olvasható) külön előszava világítja meg, ekképpen: „Abban a tíz évben, amely a szabályzat 1984. évi első lenyomatának közrebocsátása óta eltelt, az egész világban – s benne hazánkban – mélyreható változások zajlottak le. Egyrészt sok új szó, kifejezés, intézménynév stb. jött használatba, amelyek helyet kértek maguknak a szabályzatban, másrészt a régi példaanyagban egy része meghaladtá vált. Ez a kétirányú nyelvi mozgás tette szükségessé a szabálypontok egyes példáinak korszerűre való kicserélését, a leggyakoribb használatú új elemeknek a szótárba való beiktatását, illetőleg a csökkent fontosságúak egy részének elhagyását.”

Hogy a szabályzati példaanyagból most kimaradt az 1984-ben még indokoltan felvett *községi tanács*, *népi ellenőr*, az *alkotmány ünnepe*, az *Április 4. Gépgyár*, a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa*, a *MÉMOSZ* stb., mindez – úgy vélem – nem kíván magyarázatot. Helyükre mai életünk szavai kerültek: az *áfa*, a *betéti társaság* meg a *bt.*, a *diszkont*, a *diszkontáruháza*, a *fax*, a *telefax* és a *teletext*, az *Európai Unió*, a *kivi*, a *lízing* és a *lízingel*, a *magánosítás*, az *önkormányzat*, *működő tőke*, *Szentpétersvár*, *Szlovákia*, *Szlovénia*, *szponzor* és *szponzorál*, *képűjság*, *ügyfélszolgálat*, *világútlevél* stb.

Haszonnal forgathatják tehát azok is az új lenyomatot, akiknek már birtokukban van egy – változatlanul továbbra is érvényes – korábbi lenyomat.

Fábián Pál

Nem csak TANKönyv!

Nyelv – szöveg – játék

E tankönyv nem hagyományos értelemben vett TANKönyv. A *Nyelv – szöveg – játék* nem utasít, hanem kér vagy felhív; nem állít, hanem kérdezik; nem szabályokat közöl, hanem jellemzőket gyűjt össze; nem kinyilatkoztat, hanem *gondolkodtat*.

Rokonszenves a szerzők magatartása, diáktisztelete. Ennek a könyvnek ugyanis nem a mindent-mindenkinél-jobban-tudó felnőtt a főszereplője, hanem a SZÖVEGelésben, a JÁTÉKban (olykor a szöveg-ellésben is) kedvét lelő, NYELVI bravúrokra képes diák. A könyvösszeállítók nem orozzák el – önző módon – az alkotás, a felfedezés örömét a diákjaiktól, sőt, tersánszkyjózsi-jenősen arra ösztönzik őket, hogy „ti magatok is gyűjtsétek a magotok”.

A szóbeli és írásbeli feladatok példaanyaga frissítően ható – többnyire kortárs alkotóktól származó, szépirodalmi – (vers)szöveg. Igen örömdetes, hogy számos gyakorlatban bukkan fel hazánk szövege.

E két törekvés előnyét abban látom, hogy ilyen szövegek elemzésekor, alkotásakor jobban előtérbe kerül a nyelvi szabályszerűség; a diákok megnyilatkozása merészebbé, egyedibbé, igényesebbé válik. Mennyivel izgalmasabb a szófaji bővíthetőséget, az intonációt megvizsgálni a *kutya ugat* helyett a *gimnázium szó* anagrammájából (*Mimin ugáz*) keletkezett mondatgegyessel. S hányféle „tartalmasított” szövegmondat születhet! Akár egy – párhuzamos szerkesztésű, ismétléses – versé is összeilleszthető!

Külön öröm, hogy a könyv egyes fejezeteit ún. lafító versek zárják. E szösszenetnyi, gondolkodásfejlesztő, töprengésre készítő Tandori Dezső-szövegeket bármikor fel lehet használni: az óra bevezetéseként, hangulatjavítóként, célirányosan. Csupán egy példa a sokoldalúság bizonyítására. A Vissza a fehér négy-

zethez című Tandori-vers kapcsán foglalkoztunk a szöveg-húzással: terjedelmes szövegből táviratnyi szöveget írtunk; táviratot címeztünk. Egyébként a könyv rengeteg lehetőséget nyújt az igaztalanul elhanyagolt hétköznapi szövegfajták gyakorlására: a számnevek helyesírását postai pénzesutalvány kitöltésével pontosíthatjuk; a 17. századi leltár mintájára csomagszállítótól tölthetünk ki; Mikes Kelemen nyomán külföldre szóló borítékot címezhetünk. Ami nekem természetesnek tűnt, az diákjaim számára eddig nem próbált, fejtő feladvány volt.

A szövegszerkesztés végtelenül izgalmas, eredményhozó módja az ’össze + rak + ósdi = összerakódsi’ típusú gyakorlatsor, amelyet különböző nyelvi és beszéd szinteken alkalmazhatunk.

A betűvel, hanggal ismerkedve új neveket „gyártottak” a diákok: C. Paan (olv. Szipán), Coer Mandy (olv.: Körmenidi).

Betűhalmazból remek szövegmondásokat lehetett készíteni a szóhatáreltolással: (*tartalom*) – *Tart a lom*. *Tart a lom?* *Tar Talom*.

A fogalmazási készség fejlesztésére is alkalmas feladattípus: leíró szerkezetű fogalmazást írtak a tanulók úgy, hogy csak a József Attilától kölcsönözött (*Az ember végül homokos, szomorú, vihes síkra ér*) zárótextémát ismerték.

A négyosztályos gimnáziumi anyanyelvi óráimra gyakorta kölcsönözöm a *Nyelv – szöveg – játék* feladatait, mert nem az öncélú nyelvtanszolgáltatás uralkodik bennük, sőt nem is csak a nyelvi kultúra egyengetését vállalják, hanem a személyiség sokágú fejlesztését. (Nagy L. János – Palotásné Nagy Éva – Kertész Józsefné: *Nyelv – szöveg – játék*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.)

Veszelszkiné Huszárik Ildikó

PONTÓZÓ

Legelőször is az 1995. évi 1. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. **Kígyórejtvény.** Piros-sároz-zóna-abál-lóca-alom-manna-argon-nád-dinár-ruha-alma. Az érintkező betűk összeolvasásával kialakuló szó: szalamandra.

II. **Megfejtelt szavak.** 1. Berek – berberek. 2. Latin – zselatin. 3. Korog – nyikorog. 4. Ma – dáma. 5. Agara – Niagára. 6. Len – Ellen. A szavak elejére írt szótagokból kiolvasható költő: Berzsenyi Dániel.

III. **Szóegyenlet.**

$$\frac{\text{Ararát} - \text{át}}{2} + \frac{\text{ananász} - \text{ász}}{2} + \text{kajak} - \text{jak} = \text{Aranka.}$$

IV. **Jöjjön a tizedik!** 1. A halottak élén. 2. Lédával a bálban. 3. Óda a betűkről. 4. Ki látott engem? 5. Élet helyett órák. 6. Rohanunk a forradalomba. 7. Dankó. 8. Este a Bois-ban. 9. Zsóka búcsúzója. A tizedik (a kezdőbetűkből): A ló kérdez.

V. **Jókai Mór a nyelvről.** Egy kincse van minden nemzetnek adva. / Míg azt megőrzi híven, addig él. / E kincs neve: az édes anyanyelv.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 70 pontot, a következőknek kedvezett a szerencse: Bálint Márta, Kézdivásárhely (Tirgu Secuiesc) Str. Libertati Nr. 1. B1, AP. 12. (4050); Beszélni nehéz kör, Általános Iskola, Szederkény (7751); Deák Márta, Bag, Tóth Árpád u. 13. (2191); Fogarasy Attila, Pilisvörösvár, Kápolna u. 20/a (2085); Hegedűs Edina, Budapest, Bartók Béla út 11/A (1225); Keszthelyi Zsuzsa, Miskolc, Pozsonyi u. 37. g/1. (3526); Körösi Krisztina, Üllő, Állomás u. 6. (2225); Marton Ágota Flóra, Budapest, Vöröstorony u. 25/B (1025); Nesz Antal, Siklós, Korvin Ottó u. 3. (7800); dr. Urbán Teréz, Szolnok, Rákóczi út 60. I. 1. (5000). Nyereményükhöz, a Koszorú – Száz vers az anyanyelvről című kötethez ez úton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. **Író és műve – szóegyenletben.** Nem is egyben, hanem kettőben. Megfejtése mindkettőnek 8 pont, a helyes megoldásért tehát összesen 16 pontot lehet szerezni.

1. $\frac{\text{afrikai fadob}}{2} + \text{„egy hangú” csodálkozás} + (\text{mérték})\text{egységek nemzetközi rendszere} + \text{cipésszerszámon} = \text{az író, akit keresünk}$

2. $\text{jómagam} + \text{talajművelő eszköz} + \text{és} + \text{e napon} + \text{szálfegyver} - \frac{\text{dajka}}{2} = \text{az író műve, amelyet keresünk}$

II. **„Festői” anagrammák.** Rejtvényünkben hat – már nem élő – jeles magyar festőművész nevének anagrammája vár a megfejtőre. Kikről van szó? A helyes megoldásért nevenként 4, összesen 24 pont jár.

1. Kert s rokolyánk
2. Arab trón lep
3. Váti sintér
4. Feri pap: jól szórni
5. Milyen Páris esze?
6. Vő nyit, szán is

III. **Hétszer hét.** Az ábra helyes kitöltése, azaz a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után úgy tessék átrendezni a sorokat, hogy a P betűk helyén átlósan egy történelmi család nevét kapjuk, amelyet több erdélyi fejedelem is viselt. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

P							
	P						
		P					
			P				
				P			
					P		
						P	

1. Kettős viadal
2. Hónap
3. <Fát> híg festő-
anyaggal átitat
4. Énekhang
5. Érdemjegy
6. Egykori perzsa hely-
tartó, kormányzó
7. Újságfajta

IV. **Állat az állatban.** Öt állatnév-meghatározást adunk; öt olyan állatét, amelyben – pontosabban: amelynek írott alakjában – intarzaszerűen egy másik állat is meghúzódik. Definícióinkban általában erre is utalunk. A helyes megfejtésért állatnevenként két pont jár, s mivel mindegyik meghatározás két állatot idéz fel, összesen 20 pontot lehet szerezni.

1. Kora nyáron megjelenő, vörösesbarna, kemény szárnyredőjű, kártékony rovar; bévül hűsleges.
2. Ravaszdit rejtő, lúd nagyságú, fekete tollazatú vízimadár, pusztítja a halakat.
3. Belsejében szarvasfélét őrző, barna szőrű, menyétféle ragadozó.
4. Hosszú lábú, keskeny szárnyú kis vérszívó rovar, az elején a fában járatokat rágó, apró kártékony bogárral.
5. Vízben élő, kopolyás ragadozó, nevében egy háziállatot rejtgetve.

V. **Lőrincze Lajos a nyelvről.** Még csak idén lenne 80 éves Lőrincze Lajos, a jeles nyelvtudós, de sajnos, már csaknem két esztendeje nincs közöttünk. E rejtvényünkben az ő Emberközpontú nyelvművelés című kötetéből idézzük fel egy megszívlelésre méltó gondolatot. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes érték kerek 100 pont, de már 80 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1995. szeptember 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó fejtörést és kellemes nyaralást kívánnak a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (I., IV.)
Láng Miklós (II., III.)
Schmidt János (V.)

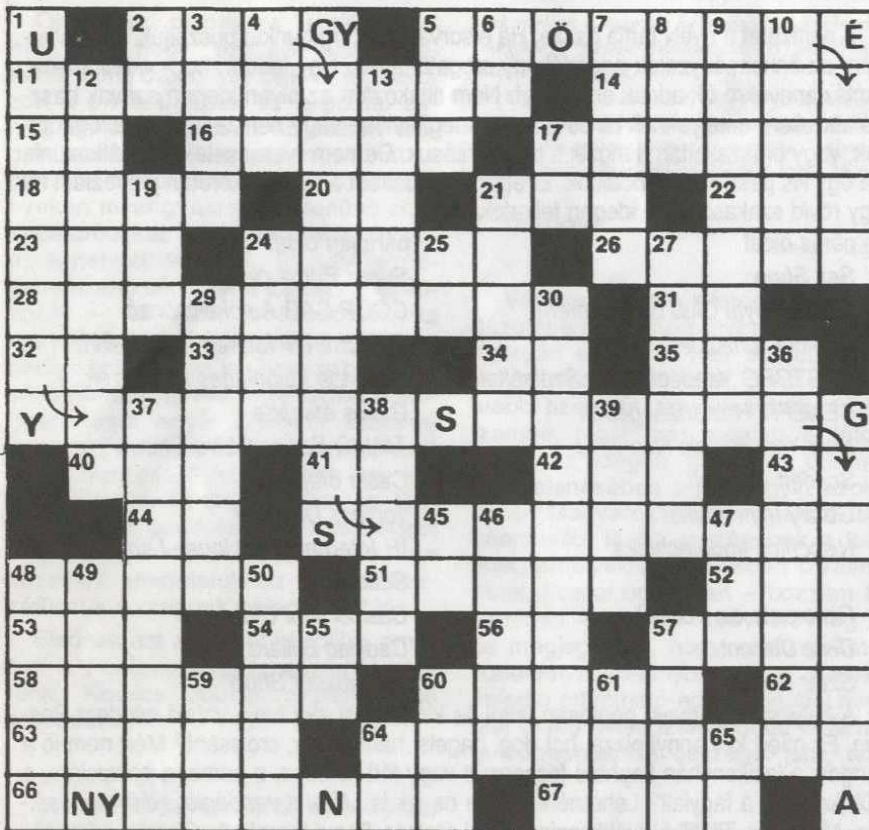
Kedves Olvasóink!

Lapunk ára ebben az évben változatlan maradt: 40 Ft számonként. Az éves előfizetési díj: 200 Ft. Kérjük, hogy a laphoz való biztos hozzájutás érdekében fizessenek elő lapunkra, vagy lépjenek be az Anyanyelvápolók Szövetségébe, amelynek tagdíjában benne van az előfizetés.

Szeretnénk, ha lapunkat a könyvtárak továbbra is megrendelnék. Kérjük, ajánlják az ismerős könyvtáraknak is az Édes Anyanyelvünket!

Ha tetszik a lap, hívják fel rá ismerőseik figyelmét is!
Köszönjük!

Kölcsönhatás

VÍZSZINTES: 2. Lőrincze Lajos gondolatának kezdő szavai. 5. A gondolat második része. 11. Üzemanyagot tartalmazó. 14. Norvég politikus, 1861-től 1880-ig Norvégia miniszterelnöke (Frederik). 15. Párosával nyit! 16. Becézett Karolina. 17. Botlik egyet, ipolyszalkai tájszóval. 18. Régi eredetű férfinévünk. 20. Egylet tagja! 21. Dagad a kenyértészta. 22. Északi férfinév. 23. Igényesebb szóhasználat: horony. 24. Német költő, író, a 19. századi líra nagy hatású egyénisége (Heinrich). 26. Cséplési melléktermék. 28. Méhkerékkel szomszédos település Békés megyében. 31. Római 6-os. 32. Locomotív...; legendás rockegyüttes. 33. Autópálya része. 34. Néma tanú! 35. Summa ... laude; kitüntetéssel (doktori minősítésben). 40. Kettőzve: dobféle hangszer. 41. Télen használt sporteszköz. 42. ... Sumac; perui énekesnő. 43. Középen megtol! 44. Milli-liter, rövid. 48. A Kos csillagkép latin neve. 51. Itt lent, népies szóval. 52. Géppisztoly tartozéka. 53. Tekintetes, rövid. 54. Helység Pécs közelében. 56. A rádium vegyjele. 57. Szárazföldnek vízzel határos része. 58. Lombardiai építész és szobrász (1447–1522). 60. Színei ... Pál; festőművész, a Majális c. kép alkotója. 62. Négyes osztályzat. 63. Koherens fényt előállító és felerősítő berendezés. 64. Kenőanyagként is használják. 66. A gondolat negyedik, befejező része. 67. Nemesi ház asszonya.

FÜGGŐLEGES: 1. Lőrincze Lajos gondolatának harmadik része. 2. Mutatószócska. 3. Földünk mellékbolygója. 4. Olivér, becézve. 5. Kapocs páros betűi. 6. Üres kas! 7. Borkai ...; olimpiai bajnok tornász. 8. Ott lenne, ha pontatlan lenne! 9. Az ókori római katonák sóilletménye (latin szó). 10. A Columbia folyóba torkollik. 12. Vezetéket nyíláson keresztüldug. 13. ... Iglesias; spanyol táncdalénekes. 17. Kintről. 19. A Pál utcai fiúk ellenfele (Feri). 21. Félbe. 24. Író, több bohózat szerzője (István, 1877–1916). 25. Azonos betűk. 27. Derékszög kapcsa. 29. Kerek péksütemény. 30. Bájos gyermekre vagy nőre mondjuk. 36. ... Tolnát, Baranyát; sok helyen megfordul (szólás). 37. Önfeláldozó japán pilóta. 38. Havon siklik. 39. I. István és Gizella másodszült fia. 45. Angol férfi becenév. 46. Harci gyakorlótér. 47. Valamely időponttól fogva. 48. Kisfaludy ...; költő, író, 1861-től 1863-ig a Gyermekbarát c. hetilap tulajdonosa volt. 49. „Istenségnek látszó / Csalfa vak ...!” (Csokonai Vitéz Mihály). 50. A máj és a vese is ez. 55. Páratlanul ódon! 57. Rabszolgasorban tartott mezőgazdasági munkás (főleg Közép-Amerikában). 59. Mario ... Monaco; olasz tenorista (1915–1982). 60. Hang a kecskeólból! 61. Habzó ital, ma már tréfás szóhasználat. 64. A rémium vegyjele. 65. Puskát használ.

Schmidt János

Anyanyelvápoló rímek

Hallgatni arany!

Hallgatásod
szinte arany,
ha nem tudod,
mi az alany!

Forma és tartalom

Ha valaki
hebeg, hadar:
beszéde így
bizony badar!

Mind, mind...

„Úgy az egyik,
mint a másik...”
Nyelvérzésem
falra mászik!

Lehetőleg magyarul

Idegen szó:
recseg-ropog.
Szólj magyarul:
remek dolog!

Kár, kár...

Hasonlatod
szép lenne:
kár, hogy nincsen
értelme!

Hogy, hogy, hogy...

Körmondatban
sok kis sátán:
három-négy „hogy”
egymás hátán!

Kérdés

Mondatonként
két képzavar...
Lehet, hogy csak
engem zavar?

Kopács Sándor

HÍREK

1995. január 15-én elhunyt **Fülei-Szántó Endre** egyetemi tanár. Mélyen látó, sokoldalú nyelvtudós volt, akinek több értékes munkája a nyelvművelés eredményeit is nagymértékben gazdagította.

Ebben az évben Bács-Kiskun megye volt a színhelye a **magyar nyelv hete** központi rendezvénysorozatának. Az ünnepi megnyitó április 24-én zajlott le a bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskolán – a fő előadást **Deme László** tartotta –, a záróünnepség pedig Kecskeméten volt a tudomány és technika házában. A megyében a magyar nyelv hetén, április 24–28-a között több mint negyven előadás hangzott el.

1995. április 28–30-án zajlott le Győrben ünnepélyes keretek között a Péchy Blanka által alapított *Kazinczy-verseny* 30. országos döntője. A verseny értékelésére lapunk más helyén később még visszatérünk.

Szathmári Istvánt 70. születésnapja alkalmából március 7-én köszöntötte a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Az ünnepeltet kollégái, barátai egy 446 oldalas emlékkötettel is meglepték.

Írásbeliség és szóbeliség címmel március 20-án és április 10-én tudományos szimpózium volt Budapesten.

25 éves az Amszterdami Egyetem magyar tanszéke. Március 24-én ünnepi megemlékezést tartottak ez alkalomból Amszterdamban.

Az anyanyelvápolás folyóirata címmel a Köznevelés március 17-i száma interjút közöl lapunk egyik munkatársával.

Miről szól a Tetten ért szavak című rádióműsor a nyáron? Június 26-án a strandfeliratokról, hangosbeszélőkről, július 10-én a *gréprút*-ról, július 24-én a reklámmenyelvről, augusztus 7-én a mai fiatalok nyelvéről (és ebben az adásban ismertetik az Anyanyelvápolók Szövetségének nyelvi reklámpályázatát is), augusztus 21-én az új magyar nyelvi tankönyvekről, szeptember 4-én Berlin nyelvéről hallhatunk 10 percben.

A Korona Kiadónál megjelent **Fercsik Erzsébet** és **Raázt Judit** Kommunikáció szóban és írásban című könyve. A kötetet főleg a nem magyar szakos tanárjelölteknek ajánlják a szerzők.

Immár bővített kiadásban újból megjelent a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában **Fekete László** Kiejtési szótára, amelyet főleg a tanító- és tanárjelöltek hasznosíthatnak igen jól munkájukban.

Holczer József szövetségi tagunk szíves értesítése nyomán adjuk közre az örvendetes hírt: tavaly óta a Keresztény Élet című országos hatókörű hetilapnak is van anyanyelvi rovata. A rovat címe: *Nyelvvel – lélekkel*. Bizonyára a Nyelv és lélek című nagyszerű Kosztolányi-kötet volt az ihlető. A rovatnak hosszú életet, sok szép és hasznos cikket kívánunk!

B.G.–G.L.

Pesti sétá

A nemzetet a nyelv tartja össze. Ha elsorvasztjuk, magunkat pusztítjuk. Csodálkozom az önkormányzatok engedékeny magatartásán. Úgy tudom, hogy a feliratokra, fantáziavetésekre ők adnak engedélyt. Nem tiltakozom az olyan idegen szavak használatát ellen, amelyeknek nincs magyar megfelelője, vagy nemzetközileg elfogadottak, vagy erőszakoltan hangzik a magyarításuk. De nem ilyen esetekkel találkozunk, ha egy kis pesti sétára indulunk. Elrettentő példaként a Ferenc körúton jegyeztem föl egy rövid szakaszon az idegen feliratokat:

páros oldal

Sex Shop

GLOB Royal Club biliárd terem

Contour ruhaüzlet

GASTORG Vendéglátó és Szolgáltató RT

BENEFIT Háztartási gépek

New York Bagels Non Stop

Scarlett ruhabolt

Gurály mini market

Niscoffee irodatechnika

Ristorante da BELLO

Dixie Discont

Sztár Friseur

páratlan oldal

Super Puma cipőbolt

COOP-CAR Autókölcsönző

Optiform BT foto és vakuservíz

Susanne különleges keleti ízek

Grillos étkezde

TIAMO Bar and Live Show

Casio órajavitó

Topless Drinkbar

IH International House Language

School

Casino Mini Club

Cadillac Billiard Cafe

Menedzser Shop

A helyesírás vegyes, pontosan leírni és kimondani alig tudja valaki mindezt Pesten. És miért kell annyi pizza, hot dog, bagels, hamburger, croissant? Mért nem jó a lángos, a lacikonyhán kapható frissensült vagy főtt kolbász, a percc, a palacsinta, a sült krumpli, a fagyalt? Lehetnének ilyen nevek is: *Jófatat vendéglő, Hétyluku csárda, Malachár, Tökfilkó játékkaszinó, Dagi ételbár, Fogyi tornaklub, Okoska könyvtár, Ruha Gyuri textilüzlet, Csacska-macska presszó, Gondülő kávéház* stb. Ezer hasonló nevet lehetne találni. Ne nézzük le annyira a külföldit azzal, hogy feltételezzük, kirakatából, kínálatából nem ismeri föl az üzletet, csak az idegen nyelvű feliratokról!

Gáspár Istvánné

Hírek az Ifjúsági Szervezet életéből

Az Ifjúsági Szervezet vezetőségi tagjai részt vettek az Anyanyelvápolók Szövetsége elnökségének legtöbb ülésén, így teljesült az 1994. október 22-i anyanyelvi parlament egyik – határozatban megfogalmazott – kérése.

Felhívásainkkal megkerestük az országos pedagógiai lapokat, hogy ezzel is segítsük a tagtoborzást. Az elmúlt időszakban az OKSZI Hírek címdoldalon közölte csatlakozásra biztató levelünket, a Pedagógusok Lapjában a főszerkesztő kedves, méltató szavakkal is erősítette a két felhívást, a Magyartanítás egy egész oldalt szánt szervezetünknek.

Újabb csoportok, tagozatok jelezték megalakulásukat, csatlakozási szándékukat: Móra Ferenc Gimn. – Kiskunfélegyháza; Váci Mihály Gimn. – Bányaterenyre; Varga Katalin Gimn. – Szolnok; Szabó Ervin Gimn. – Budapest; Móricz Zsigmond Gimn. – Kisújszállás; Csepel Műszaki Szki. – Budapest; Csepeli Textil- és Vendéglátóipari Szki. – Budapest; Kossuth Zsuzsa Ált. Isk. – Kőszeg; Szabó Pál Ált. Isk. – Vésztő; Arany János Ált. Isk. – Szentgotthárd; 625. sz. Szmki. – Kisújszállás; Egészségügyi Szki. – Kazincbarcika; Lőrincze Lajos Ált. Isk. – Hegyeshalom; Versmondó Kör – Mosonmagyaróvár; Ált. Isk. – Olaszfa; Ált. Isk. – Dánszentmiklós; Ált. Isk. – Ófehértó. A korábban megalakult csoportokkal együtt immár közel 30 helyen vannak központjaink.

Eredményes volt a kitűzőpályázatunk, így a legsikeresebbnek ítélt terv megvalósítása után bárki rendelhet a jelvényből, s reméljük, büszkén is viselik majd azokat.

Augusztus 14–19. között Csongrádon rendezzük meg az Ifjúsági Szervezet anyanyelvi táborát. Kb. 40 fiatal hallgathatja a színvonalas szakmai előadásokat, részt vehetnek gyakorlati foglalkozásokon, szabadidős programokon, kötetlen beszélgetéseken.

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány javára felhívást tettünk közzé, kérjük tagjainkat, lehetőségük és „tehetőségük” szerint támogassák az alapítványt adományaikkal.

„Diplomáciai” hír: hivatalosan is felvettük a kapcsolatot a Diákújságírók Országos Egyesületével. Javasoljuk: a csoportok, tagozatok is keressék meg a DUE helyi szervezeteit.

Kerekes Barnabás

A SZERKESZTŐ POSTÁJÁBÓL

Olvasóink bizonyára emlékeznek még rá, hogy ez évi első számunk címlapján két cikk is foglalkozott a pénztárgépek és a postai bélyegzők által újabban terjesztett idegen szörendű keltezéssel, tehát a pénztári blokkokon, postai küldeményeken mind gyakrabban feltűnő efféle dátumokkal: 05.10.94., 24.3.95. stb. ezek helyett: 94.10.5., 95.3.24. Problémafelvető cikkeinket többen is üdvözlötték – ez úton is köszönjük az egyetértő, buzdító szavakat –, ketten pedig érdemben is hozzászóltak a kérdéshez. Egyrészt megszólalt a Magyar Posta egyik illetékes szakembere, s válaszolt cikkünkre, másrészt pedig hozzászólt írásainkhoz egy középiskolai tanár, továbbfűzve az általunk fölvetett gondolatot. Készséggel helyet adunk mindkét reflexiónak, s a közzétett gondolatokhoz röviden hozzáfűzzük a magunk véleményét is.

Elsőnek azt a levelet közöljük, amelyet a Postavezérgazgatóságtól kaptunk, Kovács József osztályvezető aláírásával.

Tisztelt Tanár Úr!

Az **ÉDES ANYANYELVÜNK** című folyóirat 1995. februári számában megjelent, „A postai bélyegzők és a helyesírás” című cikkben foglaltakkal kapcsolatban, a tényhelyzet ismertetésével kívánjuk a Tanár urat és egyben a közvéleményt is tájékoztatni.

A postai bélyegzők lenyomatí képeinek formáját és adatait tartalmazó szabvány a dátum sorrendjét a Magyarországon gyártott valamennyi postai bélyegzőre nézve a csökkenő, év, hónap, nap sorrendben határozza meg. Ezért a Magyar Posta így rendeli meg és csak így veszi át a hazai gyártású gépi és kézi keletbélyegzőit.

Más a helyzet azonban a Magyarországon nem gyártott bérmentesítő gépek és bélyegzőgépek esetében. Az ilyen gépeket, sajnos, a magyar helyesírásnak megfelelő dátumsorrenddel nem gyártják, és a magyarországi kis számszám miatt a külön gyártásukat sem vállalják. (Technikai okok miatt a számkerek felcserélése nem lehetséges.)

A Magyar Postának évek óta tett erőfeszítései ellenére sem sikerült olyan hazai gyártót vagy külkereskedőt találnia, aki a magyar helyesírásnak megfelelő dátumsorrend szerinti bérmentesítő gépeket tudna szállítani.

A bérmentesítőgépek esetében a helyzetet az is bonyolítja, hogy ilyen, Magyarországon forgalmazható gépeket bárki vásárolhat és a Magyar Postával való szerződés alapján üzemeltethet. Tehát ha a bérmentesítőgép a szabványnak megfelel, és az üzemeltető a szerződés szerinti kötelezettségeit teljesíti, a Magyar Posta a bérmentesítőgép használatát csak a helytelen dátumsorrend miatt nem tagadhatja meg.

Átérvén a magyar helyesírás és anyanyelvünk fontosságát – változatlanul keressük és a külkereskedőknél szorgalmazzuk a feszült helyzet feloldását elősegítő gépek importját. Reményeink vannak arra, hogy a magyar piacért folytatott versenyben – még ha az oly csekély is – a külkereskedő cégek a megfelelő márkane-

vek mellett a magyar helyesírás kívánalmainak megfelelő gépek behozatalát is előbb vagy utóbb megoldják.

Kérem a Tanár urat, hogy a fentiekben vázolt tényhelyzetből fakadó gondjainkkal szíveskedjen megismertetni a magyar helyesírás iránt felelősséget és érdeklődést tanúsító olvasóit.

Tisztelettel:

Kovács József

Végiggondolván a kapott választ és tüzetesen áttanulmányozván mind a februári számban már bemutatott, illetve felsorolt példákat, mind azt a további tizenötöt, amely azóta került kezembe, most már magam is látom, hogy az idegen szörendű dátumok megjelenésében egytől egyig azok a nem Magyarországon gyártott bérmentesítő, ill. bélyegzőgépek a ludasak, amelyekről a levélben olvashattunk. Postai ügyekben – hozzám hasonlóan – laikusok kedvéért még azt is megjegyzem, hogy ezek mellett a keletbélyegző-lenyomatok mellett mindig ott látható egy nagyjából négyzet alakú bélyegzőlenyomat is, amely a bérmentesítés összegét jelzi, tehát pl. így:

A kapott válasz abban a tekintetben kétségtelenül megnyugtató, hogy láthatjuk belőle: az a veszély egyelőre nem fenyeget bennünket, hogy túlsúlyba kerülnek az idegenszerű, azaz nap, hónap, év sorrendű keltezések. Ezt azonban nem érezzük elegendőnek, s megelégedéssel nyugtazzuk, hogy a Posta vezetői sem érzik annak. Éppen ezért nyomatékosan kérjük őket, erőfeszítéseiket ne hagyják abba, sőt fokozzák mindaddig, amíg nem sikerül olyan gyártót vagy külkereskedőt találniuk, „aki a magyar helyesírásnak megfelelő dátumsorrend szerinti bérmentesítő gépeket tudna szállítani”. Ha továbbra is meglesz bennük az igyekezet – s levelükből úgy látjuk, meglesz –, akkor jogosan bízhatunk abban, hogy rövid időn belül rátalálunk arra a megoldásra, amelyik megnyugtatóan s végérvényesen orvosolja a bajt. Amint lesz erre vonatkozó jó híruk, kérem, írják meg nekünk. Örömetest közzétesszük!

Most pedig következék Székely Imre olvasónk levele, amely nem is annyira levél, inkább cikk, de mégis itt tesszük közzé, hisz témája alapján ide tartozik.

Postafiók

A lap februári számában két cikk is foglalkozott a keltezésnél előforduló idegenszerűséggel (A pénztárgépek és a helyesírás, A postai bélyegzők és a helyesírás).

Ehhez kapcsolódva szeretném felhívni a figyelmet a postai fiókszáma megjelölésénél elterjedt helytelen szörendre. Az újságok szerkesztőjeinek megjelölésénél, a reklámok, rejtvénymegfejtések címénél és másutt is ilyen írásmódot lehet olvasni: Postafiók 120., rövidtve: Pf. 120.

Ez a magyaros sorrendtől eltérő szörendű bántó, az idegennek az átvétele, ahol a számot hátravetik. Az angolban: P.O.B. 120. (post-office box), a németben: Postfach 120. Nálunk is, sajnos, ez a forma terjedt el. Ez arra emlékeztet, mint amikor a címzésben az utca és a házszám azt jelöli, hogy az illető utcában hányadik házról van szó. – A magyaros gondolkodásmódnak és a szörend szabályának viszont ez felel meg: 120. postafiók (azaz „százhuszadik postafiók”), röviden: 120. pf.

Jó lenne ezen az idegenszerűségeen változtatni és meghonosítani a helyes írásmódot – nem utolsósorban az Édes Anyanyelvünk című lap szerkesztőségének postacíménél is.

Székely Imre

Abban olvasónknak tökéletesen igaza van, hogy ez a Pf. 120 sorrend is idegen mintát tükröz, ám abban már nem vagyok biztos, hogy ez elég ok egy ellene indítandó háborúra. A Pf. 120 típusú megjelölés ugyanis, amelynek a végére nem is kell pontot tenni, csupán akkor, ha a mondatbeli helyzet megkívánja, nem valamilyen most kialakuló, új divat „eredménye”, hanem széles körben használatos, hivatalos formula, amelyet a helyesírási szabályzat is rögzít 298. pontjában. Ez inkább az olyan – egyébként szintén idegen sorrendű –, számokat is tartalmazó megjelölésekkel állítható párhuzamba, mint a T-34, TU-154, Szojuz-14, Apollo-11 elnevezés (a szabályzatban ezek is benne vannak, a 263. pontban!) vagy mint a Dunai II, Sárosi III típusú személymegjelölések. Mindegyiknek jókora múltja is van már, éppen ezért úgy vélem, hasonló típusba tartozásuk ellenére sem volna célszerű egyenlőségjelet tenni a már megszokott, sőt hivatalos Pf. 120 és a napjainkban terjeszkedő, 24.3.95.-féle nyugatmajmoló keltezés közé. Szerintem most az a fő cél, hogy győzzük le az utóbbit, mert annak káros hatása szinte beláthatatlan, s ne szélesítsük ki a frontszakaszt, mivel így kisebb a győzelem esélye. Ez azonban csupán személyes vélemény, s ezért e tárgyban is szívesen fogadja az esetleges további észrevételeket a szerkesztő:

Grétsy László

MAXIMUM ÍZ • NO CUKOR
PEPSI
MAX

Vajon a magyartalanság is hozzátartozik az újabban gyakran emlegetett pepsi-érzéshez? Ha igen, akkor inkább lemondunk róla! Bezzeg nem berzenkednénk, ha pl. ezt írták volna: Kiváló íz, cukor nélkül! (Beküldte dr. Puskás Mártonné olvasónk, Pécs, Mátyás F. tér 8.)

- Mi működtet még ezen a „randa pályán”, és mit nem tudnál végképp elviselni?

- Mi működteti az orvost, az esztergályost, a minisztert? (No jó, az utóbbit pontosan nem tudnám megmondani...) Semmi nem változott bennem az indulásomhoz képest, az én életem nyilvánvaló-

Működik egy gép; valaki orvosként működik; de hogy valaki pályán működik? Sőt valami működteti? Ékes bizonyítéka ez az interjúrészlet annak, hogy a divatos riporter kérdésbe hogy kapaszkodik bele az interjúalany. Aki a Nyelvész-leletek rovatot „működteti” (no nem egyedül): B. G.

Megvan a tehén és a tolvaj is

Gyorsan pont került egy aranyegyházi tehénlopási ügyre. December közepén az egyik gazda bejelentette a rendőrségen, hogy eltűnt egy közel hetven ezer forint értékű, hasas szarvasmarhája. Bár a tehén megtalálására nem sok remény volt, végül a szerencse is segített. Az ügyeletes járőr ugyanis még aznap megtalálta a jószágot, sőt, a tolvaj is kézre került. Így a gazda visszakapta az értékes állatot.

Az elválasztással értelmes új szók jönnek létre – figyelte meg Holczer József kecskeméti munkatársunk. Az egyházi tehénlopás talán a szent baromra vonatkozik? A vasmárha pedig egyenesen az aranyborjú? (Petőfi Népe, 1994. dec. 29.)

INGAISKOLA
TITKOS TANÍTÁS
A KRISTÁLYKOPONYA RELYTÉLYE
ZETGYÓGYÁSZAT
SZICHOLÓGIA

Az Elixír Magazin egyik tavalyi számának címlapjáról való az a kivágat, amelyet dr. Popovics Lászlóné miskolci olvasónk juttatott el hozzánk, s amelyet most közléstesszünk. Azért késlekedtünk bemutatásával, mert kerestük a magyarázatát annak, hogy hogy kerülhetett a címlapra ez az *ly*-túltenésben szenvedő *relytélye* szóalak. Nem találtuk. Számunkra ez továbbra is rejtély... (Közreadja: G. L.)

A jövedelmező fő szerencsés dolog, a jövedelmező főfoglalkozás is; hogy egyértelmű legyen a dolog, ki kell tenni a kötőjelet. (B. G.)

Jövedelmező fő és mellékfoglalkozást kínálunk!

Miért mondott le Csirik János?

A leköszönő felsőoktatásért felelős helyettes államtitkár a szakmai egyeztetés fontosságáról

A felsőoktatásért felelős helyettes államtitkár, Csirik János a hét elején benyújtotta lemondását, mivel nem ért egyet a kormány március 12-i határozatsomagjának a felsőoktatásra vonatkozó

költségvetésének elenyészően kis százalékát teszi ki csupán. A kormány január végén elfogadta az ön javaslatát, amely szerint a tandíjat legkorábban 1996 őszétől, a felsőoktatás fejlesztéséről

A Magyar Nemzet interjújának alcíme első pillantásra úgy is érthető, hogy nem a helyettes államtitkár, hanem maga a magyar felsőoktatás köszönt le. Erről azért egyelőre nincs szó! (A március 18-i szám 19. oldalán találta: K. G.)